

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**ERDEM ETİĞİ
- ARİSTOTELES ve ALASDAİR MACINTYRE ÖRNEĞİ-**

YÜKSEK LİSANS

**Hazırlayan
Mine ÖĞÜTLÜ ELİBOL**

**Danışman
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN**

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mine ÖĞÜTLÜ ELİBOL
	Numarası	148101011001
	Programı	Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Erdem Etiği -Aristoteles ve Alasdair MacIntyre Örneği-

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mine ÖĞÜTLÜ ELİBOL		
	Numarası	148101011001		
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Hasan Hüseyin Bircan		
Tezin Adı	Erdem Etiği -Aristoteles ve Alasdair MacIntyre Örneği-			

Bu araştırmanın amacı, ahlak felsefesinin temel tartışma alanlarından olan erdem etiğini Aristoteles ve Alasdair MacIntyre örneği üzerinden incelemektir. Erdem ve ahlak tartışmaları, insana ve topluma dair şeyler olmaları yönüyle hemen her dönemin önemli konu başlıkları olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles gibi bir Antik Yunan düşünürünün de erdem öğretisi bakımından ortaya koymuş olduğu fikirlerin değeri devam etmektedir. Nitekim ahlak, insan ilişkilerini konu edinmesini bakımından tarih üstü bir disiplindir.

MacIntyre, Aristoteles sonrasında gelen bir düşünür olarak Aristoteles'ten etkilenmiştir. Ancak her iki düşünürün çıkış noktalarının birbirlerinden farklı olduğu görülmüştür. Aristoteles tutarlı bir ontoloji üzerinden erdemlerin ne'liğine yönelirken; MacIntyre erdemlerin tarihsel ve toplumsal olduğuna vurgu yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erdem, Etik, MacIntyre, Aristoteles.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Mine ÖĞÜTLÜ ELİBOL		
	Student Number	148101011001		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor			
	Title of the Thesis/Dissertation	Virtue Ethics -The Case of Aristotle and Alasdair MacIntyre-		

The purpose of this research is to examine the ethics of virtue, one of the main areas of discussion of moral philosophy, through the example of Aristotle and Alasdair MacIntyre. Virtue and moral debates stand out as one of the most important topics in each period in terms of being something about people and society. In this context, the value of the ideas put forward by an Ancient Greek thinker like Aristotle in terms of virtue teaching continues. Because morality is a historical discipline in terms of human relations.

Mactintyre was influenced by Aristotle as a thinker who came after Aristotle. However, it was seen that the exit points of both thinkers are different from each other. As a matter of fact, while Aristotle is turning to the virtue of virtues through a consistent ontology; He stressed that virtues are historical and social.

Keywords: Virtue, Ethics, Mactintyre, Aristotle.

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK VE ERDEM

1.1.Erdem Etiğinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi.....	5
1.1.1. Antik Yunan 'da Erdem Anlayışı	8
1.1.2.Ortaçağ'da Erdem Anlayışı	11
1.2. Erdem Etiğinin Esasları	12
1.3. Erdem Etiğinde Eylem Sorunu	14
1.4. Çağdaş Felsefede Erdem Etiği Sorunu	15

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES'TE ERDEM

2.1. Aristoteles'te Erdem Kavramı ve Erdem Anlayışı	18
2.2. Aristoteles'te Erdem ve Mutluluk.....	20
2.3. Aristoteles'te Erdem Çeşitleri.....	23
2.3.1. Karakter Erdemleri	23
2.3.1.1. Cesaret Erdemi	25
2.3.1.2. Ölçülü Olma Erdemi	26
2.3.1.3. Cömertlik Erdemi	27
2.3.1.4. Adalet Erdemi	29
2.3.1.5. Dostluk Erdemi	31
2.3.2. Akılla İlgili Erdemler	33
2.3.2.1. Düşünce Erdemleri	33
2.3.2.2. Phronesis Erdemi	34

2.3.2.3. Erdem ve Toplum.....	35
2.3.2.3.1. Politika ve Erdem	35
2.3.2.3.2. Yasalar, Yurttaş ve Erdem	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALASDAİR MACINTYRE'DE ERDEM

3.1. MacIntyre'in Etik Kuramı ve Özellikleri	39
3.2. MacIntyre'a Göre Ahlakın Kaynağı	40
3.3. MacIntyre'in Aydınlanma Eleştirisi ve Erdem Öğretisi	44
3.4. MacIntyre'de Erdem Tasarımı.....	45
3.4.1. Pratik	47
3.4.2. İnsan Hayatının Bütünselliği	48
3.4.3. Gelenek	50
3.5. MacIntyre'in Erdem Anlayışının Politik Yansımaları	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARİSTOTELES ve ALASDAİR MACINTYRE'İN ERDEM ETİĞİ ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. Aristoteles ve MacIntyre'in Etik ve Erdem Görüşlerinin Karşılaştırılması	54
4.2. MacIntyre'in Etik Görüşlerinde Aristoteles'in Etkileri	56
4.3. MacIntyre'in Aristoteles'i Eleştirdiği Düşünceleri.....	58
4.4. Aristoteles ve Alasdair MacIntyre'in Erdem Etiklerinin Çıkış Noktaları Açısından Değerlendirilmesi	60
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ	73

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı, ahlak felsefesinin temel tartışma alanlarından olan erdem etiğini Aristoteles ve Alasdair MacIntyre örneği üzerinden incelemektir. Ahlak felsefesi hem gündelik hayat içinde hem de akademik literatürde oldukça önemli bir değere sahiptir. Öyle ki; insanlar nasıl ilk çağlarda etik bir hayat sürme üzerine fikirler ve normlar ortaya koymaya çalışıyorsa bugün de aynı şekilde teori ve pratikler üretmektedirler. Bu etik normlar üretilirken tarihten de beslenilmektedir. İşte bu çalışmada, MacIntyre ve Aristoteles gibi yaşadıkları çağ olarak aralarında çok uzun bir zaman dilimi olan iki düşünürün ahlak görüşleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın bu aşamaya gelmesinde, konunun belirlenmesinde, çalışmanın hem fiziksel hem de içerik bakımından ilerlemesinde, araştırma aşamasında ve tamamlanmasında destek olan, gelecekteki meslek hayatımda da bana vermiş olduğu akademik donanımlardan faydalanacağımı düşündüğüm değerli hocam Prof. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN'a, her zaman her konuda yanımda olan, destekçim olan yol arkadaşım, eşim Hamza ELİBOL'a, araştırmanın yazım aşamasının saatlerini belirleyen bir buçuk yaşındaki oğlum Umut ELİBOL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Mine ÖĞÜTLÜ ELİBOL

GİRİŞ

Felsefenin genel olarak üç temel üzerinde araştırmalar yürüttüğü gözlemlenmektedir. Özellikle sistem felsefesi olarak ifade edilen dönemlerde felsefenin üç temel alanını ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji oluşturmuştur. Aksiyoloji disiplini ise ahlak, etik, sanat ve siyaset gibi değer alanları üzerine kurulması bakımından öne çıkmaktadır. Aksiyolojinin en önemli alanlarından birisi olarak etik ve erdem tartışmaları da felsefe tarihinin öne çıkan sorunları arasındadır. Nitekim ahlaki yaşamın ne olduğu ve ahlaklı olmak için neler yapılması gerektiği soruları felsefenin büyük soruları olarak günümüzde de geçerliğini devam ettirmektedir. Erdem etiği de bu sorulara bir cevaptır ki; işte bu çalışmada biz, bu etiğin iki önemli temsilcisinin görüşlerini betimlemeye ve karşılaştırmaya çalışacağız.

Ancak erdem etiğine geçmeden burada “ahlak” ve “etik” kavramları arasında görülen farklılıklara kısaca değinmek faydalı olacaktır. Her ne kadar ahlak ve etik kavramları gündelik dilde birbirlerinin yerine kullanılıyor olsa da felsefi bir ayırmadan söz etmek mümkündür. Ahlak yaşanan bir duruma işaret eder ve bir halkın, bir toplumun belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, kural, erdem, emir ve yasaklar olarak insanların yaşamına yansıyan değer bütünü olarak ifade edilmektedir. Etik ise bireylerin ahlâk olarak benimseyip yaşamlarında uyguladıkları değerler üzerinde sistemli, rasyonel ve kapsamlı düşünme ve sorgulama girişiminde bulunmaya işaret eder. Bu bağlamda etik herhangi bir davranışın yaşamda nasıl vücut bulduğu konusuyla doğrudan ilgilenmez (Özlem, 2010, s. 24). Etik, insanın karakteri ve erdemleri ile ilgilenmektedir. Ahlak ise yaşanan yapıyı incelemektedir. Etik daha çok ilkelerle ilgilenirken ahlak kişisel değerlere de yönelir. Etik; sistemli, tutarlı, savunulup önerilebilir şekilde ahlak üzerine düşünmedir, felsefe yapmadır denebilir. Yani etik, günümüzde daha yaygın ayırımla kısaca “ahlak felsefesi” anlamında kullanılmaktadır.

Erdem etiğine gelince, bu etiğin yaklaşımlarının ahlaki bir yaşamın neler içerdiğini ifade etmeye çalışmakta olduğuna görürüz. Dolayısıyla erdem etiğinde *iyi* ve *erdem* kavramları merkezde yer almaktadır. Erdem öğretisine göre bir bireyin ahlaklı olmasının en önemli koşulunu, iyi karakter ve erdem özelliklerinin

geliştirilmesi oluşturmaktadır (Cevizci, 2017, s. 714). Erdemli olan birisi ahlaki olarak da iyi bir birey olacaktır. Bu iyilik bir karakter özelliği bakımından geliştirebilir olduğundan, erdemın eğitimsel bir yönünün de bulunduğu söylenebilir.

Erdem etiği yaklaşımının kökleri Antik Yunan'a kadar gider. Orada başlayan erdem etiğinin çağdaş felsefede de güçlü savunucuları olduğu görülür. Erdem eğitinin Antik dönemdeki en önemli temsilcisi Aristoteles'tir. Kişinin erdemli olarak yaşaması gerekliliğini vurgulayan Aristoteles için, bireyler belirli bir takım erdemler dolayımında iyi bir insan olabilirler. Dolayısıyla Aristoteles'e göre kişiler ancak bu erdemleri kendi karakter özellikleri haline getirmeleri ile "telos"ları olan doğal iyilerine ulaşabileceklerdir (Christman, 2002, s. 16).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, erdem etiği çağdaş dönemlerde de savunulan bir yaklaşımdır. Ancak hemen belirtelim ki, çağdaş erdem etiği deontolojik ve pragmatist etik anlayışlarından farklı olarak kökenlerini Aristoteles'te bulmaktadır. Nitekim çağdaş ahlak felsefesi düşünürlerinden olan MacIntyre da Aristoteles'in erdem kavramını temele almıştır. Bu bağlamda Aristoteles kendi başına tekil bir kuramcı olmaktan daha çok, erdem temelli ahlak öğretisinin ve devam eden sürecin de baş aktörüdür (MacIntyre, 2001, s. 219).

Her dönemde olduğu gibi günümüz dünyasının da felsefi sorunlarının başında ahlak ve etik gelmektedir. Ahlak, insani yaşamı kuran önemli bir unsur olduğundan her dönemde üzerine çalışmalar yapılan en temel konu olmaya devam etmektedir (Poyraz, 2006, s. 12). Nitekim MacIntyre da erdem etiğini çağdaş dönemde yeniden yorumlamıştır. MacIntyre'a göre çağdaş insan önemli bir şekilde ahlaki nihilizm bataklığına sürüklenmiştir. Bu durumun öne çıkan nedenlerini ise modern hayatın getirdiği yaşam koşulları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda MacIntyre düşüncesinde nihilizm ortak ahlaki hakikatlerin çözülmesi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu ahlak ilkelerinin hem bireysel hem de toplumsal anlamda yeniden tesis edilmesi gerekmektedir. Nihilist yaklaşımlar toplumsal iyiyi atomist bir şekilde bireyselliğe indirgemmiştir. Böylelikle de kişisel arzular ön plana çıkmaya başlamıştır (MacIntyre, 2001, s. 61).

Ahlakın bireysel olarak ele alınması, ahlakın en temel görünümlerinin bile nihilizme dönüşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda MacIntyre'ın bazı noktalarda Aristoteles'i benimserken zaman zaman da onu eleştirmekte ya da eksik görmekte olduğu söylenebilir. Nitekim Aristoteles için erdemler ruhla ilgili olarak tanımlanmaktadır ve erdemin akla uygun olması gerekmektedir. MacIntyre ise erdemlerin toplumsal yapılarla olan ilişkisine vurgu yapmaktadır.

Aristoteles (2009) erdemlerin ne'liğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bununla birlikte erdemli bir hayat sürmenin yollarını irdelemektedir. MacIntyre ise erdemlerin toplumsal yapılardaki işlevlerini ve önemini öne çıkarmaktadır. İnsan yaşamının öyküsel bütünlüğünü ve toplumsal pratik bağlamda erdemi incelemektedir. Gerek Aristoteles gerekse de MacIntyre erdem öğretileri ile kendi dönemlerine olduğu kadar çağdaş yaşama da yön vermişlerdir. İşte bu nedenledir ki, biz, çok farklı toplum, kültür ve geleneğe ait; ayrıca aralarında oldukça uzun bir zaman olan bu iki filozofun erdem görüşünü incelemeyi önemli gördük. Ayrıca bilindiği gibi ahlak, insana ait hem bireysel hem de toplumsal bir yapı olarak, insanın olduğu her dönemde en güncel felsefe disiplinleri arasında öne çıkmaktadır. Araştırmamız bu öneme binaen de Aristoteles ve Alasdair MacIntyre'ın erdem öğretisini karşılaştırmalı bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır.

Bu temel amaç bağlamında araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; etik ve erdem kavramları analiz edilmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bu bölümünde erdem etiğinin tarihsel gelişimine, Antik Yunan ve Ortaçağ'daki erdem anlayışlarına yer verilmiştir. Ayrıca erdem etiğinin esaslarına ve çağdaş dönemdeki erdem etiği sorununa değinilmektedir.

İkinci ana bölümde; Aristoteles'in erdem anlayışı incelenmiştir. Araştırmanın bu bölümünde Aristoteles'in öne çıkarmış olduğu erdem türlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda karakter ve düşünce erdemleri irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde; MacIntyre'ın erdem anlayışına yer verilmektedir. Araştırmanın bu bölümünde MacIntyre düşüncesinde ahlakın kaynağı da sorgulanmaktadır. Bununla birlikte MacIntyre'ın erdem görüşünün şekillenmesinde

önemli bir rolü olan Aydınlanma eleştirisinden bahsedilmektedir. MacIntyre'ın üç aşamadan oluşan erdem öğretisine de yer verilen bu bölümde; MacIntyre'ın erdem anlayışının politik yansımalarına değinilmektedir.

Araştırmanın dördüncü ve son ana bölümünde ise; Aristoteles ve Alasdair MacIntyre'ın erdem etiği anlayışlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Karşılaştırmalar etik ve erdem bağlamında yapıldığı gibi MacIntyre'ın Aristoteles'ten etkilendiği yönler de vurgulanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte MacIntyre'ın Aristoteles'i eleştirdiği erdem ilkelerine yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde her iki düşünür erdem etiklerinin çıkış noktaları bakımından da karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK VE ERDEM

1.1. Erdem Etiğinin Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Etik; bir kültür ve toplum çevresinde insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen temel disiplinlerdendir. Bu bağlamda etik, ahlak değerlerinin gerek bireysel anlamda gerekse toplumsal anlamda nasıl işlenmesi gerektiğinin de esaslarını sunmaktadır. Etik alanının en temel kavramlarını ise iyi-kötü oluşturmaktadır. Nitekim insanların edimlerini ele alan bir disiplin olan etik yaklaşımlarda değerlerin analizi söz konusu olmaktadır. Bu değerlerin analizi eylemlerde ortaya çıkmaktadır. Eylemler ise içinden çıktığı bireysel ya da toplumsal erdemler bağlamında iyi ya da kötü olarak değerlendirilmektedir (Cevizci, 2002, s. 4).

Etik, yapılan eylemlerin bizzat kendisi hakkında da analizler yapmak anlamına gelmektedir. Etik yaklaşımlar bu anlamıyla ilk defa Sokrates/Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulmuştur (Pieper, 2012, s. 29). Aristoteles anlayışında etik; felsefenin pratik alanının bir bölümünü içermektedir. Bu noktada etik olan, insan eylemleriyle ilgili olan davranışlarda aranmalıdır. Bununla birlikte Aristoteles için pratik felsefe alanının diğer alanını da politika oluşturmaktadır. Nitekim politikanın tesis edilmesinde de etik önem kazanmaktadır (Ross, 1930, s. 31).

Etik kavramının Aristoteles felsefesi içindeki yeri bu şekilde aktarılabilmektedir. Nitekim etik kavramı Eski Yunan'daki "etikos" kavramından gelmektedir. "Etikos" ise hem karakter anlamına gelmekte hem de gelenek ve töre anlamlarına gelmektedir. Bu doğrultuda etik olarak iyi davranmak demek toplumsal geleneklere uygun eylemek demektir. Ancak kendi başına da erdemli bir hayat sürmenin yollarını arayan bireyler de etiği bir davranış alışkanlığı haline getirebilmektedir. Arapça olarak "hulk" kelimesinden türeyen ahlak, huy ve mizaç anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır (Cevizci, 2014, s. 3).

Burada kısaca belirtelim ki, ilk bakışta birbirlerinin aynısı gibi görünen etik ve ahlak kavramları detaylı incelendiğinde farklılıklar olduğu görülür. Ahlakın birinci

anlamı, kurallar bütünü olarak ifade edilebilirken, etik'in töre bilimi olarak karşımıza çıkar. Ahlak için 2 anlamdan söz etmek mümkündür: 1. Davranış biçimleri ve kuralları, 2.Huyar. Etik ise töre bilimi veya çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması ve kaçınması gereken davranışlar bütünü olarak ifade edilebilir. Yani bu tanımlara göre ahlak, toplumsal; etik, mesleki kurallar manzumesidir (Karademir, 2018, s. 19). Ahlak fiilen ve tarihsel olarak, grupsal, toplumsal düzeyde yaşanan bir fenomen olmasına karşılık; etik, bu fenomeni ele alan, ahlak görüşlerini ve öğretilerini sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan, bunları eleştiren felsefe disiplini denebilir. Ahlakın çokluğuna karşı etik tektir. Anlam olarak her ikisinin de alışkanlık, huy, mizaç, karakter gibi karşılıkları olabilse de bu sözcükler etimolojilerine göre değil, felsefedeki anlamlarına göre birbirinden ayrılır. Etik'in görevi, herhangi bir ahlak geliştirmek değildir. Felsefi anlamda etik, ahlak fenomenini inceleme alanıdır, pratik bir etkinlik alanı olan ahlakı teorik bir inceleme konusu kılan felsefe disiplini denebilir. Aralarında yapılan ayrımlara rağmen, yine de günlük dilde ve felsefede iki sözcüğün birbirinin yerine kullanıldığı görülür (Karademir, 2018, 22).

Etik teorileri genel olarak incelendiğinde birçoğunda erdem kavramından söz edildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda erdem etiğini diğer etik yaklaşımlardan ayıran temel hususun erdemi öne çıkarması olduğu söylenebilir. Erdem etiğinde eylemlerden daha çok kişilerin karakterleri öne plana çıkmaktadır. Geline noktada erdem etiği "Nasıl yaşamalıyız?" sorusuna "erdem" kavramını temel alarak yaklaşan; ahlaki kurallar ile yasalardan yola çıkan "ödev" ya da "yükümlülük"e dayalı ahlak öğretileriyle karşıtlık içindeki etik kuramı olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda erdem etiği ahlak alanındaki ilke ve esasların evrensel olmadığı gibi genel ilke ve esaslara bağlanmasını da önemsememektedir. Erdem öğretisinde daha çok öne çıkan ahlaki ilke bireylerin kişisel karakter özellikleridir.

Erdem etiği diğer etik yaklaşımlardan da bazı noktalarda ayrılmaktadır. Bu bağlamda deontolojik etik yaklaşımında koşulsuz etik buyruklar evrensel ahlak unsurlarının olduğu benimsenmektedir. Yani etik, ödev bağlamında eylemeyi de gerektirmektedir. Bir diğer etik yaklaşım ise teleolojik etik yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda ise davranışların sonuçları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda eylemler aynı

zamanda ahlaklılığı da üretmektedir. Erdem etiği ise teleolojik ve deontolojik yaklaşımlardan farklı olarak ahlak failinin erdemine ve karakterine vurgu yapmaktadır (Ulaş, 2002, s. 482). Gerek teleolojik etik gerekse de deontolojik etik yaklaşımları eylemlerin iyi ya da kötü olması üzerine yoğunlaşmaktadır. Erdem etiğinde ise yaşanan hayatın nasıl daha iyi olabileceği ve insanların nasıl daha iyi bir insan olacağı üzerine düşünceler söz konusudur (Cevizci, 2014, s. 133).

Erdem etiğinin bütüncül bir şekilde anlaşılması için tarihsel olarak da incelenmesi gerekmektedir. Nitekim bu araştırmanın bir parçasını oluşturan MacIntyre'nin *Ethik'in Kısa Tarihi* adlı eserinde de ahlakın ve erdemın tarihsel gelişimine yer verilmektedir.

Erdem ahlakı, batı düşünce tarihi bağlamında değerlendirildiğinde özellikle Antik Yunan'la başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Sokrates, Platon ve Aristoteles isimleri öne çıkmaktadır. Araştırmanın devam eden başlıklarında üç farklı (Antik Yunan, Ortaçağ ve Çağdaş dönem) dönem itibarıyla etiğın gelişim seyri ifade edilmeye çalışılacaktır. Burada genel olarak Antik çağda Yunanların etiğe kattığı üç önemli yaklaşımdan söz edilecektir. Bu katkıların birincisi karakter özellikleri olarak ifade edilen erdemleri ahlakın ve etiğın önemli bir konusu haline getirmeleridir. İkinci olarak ise ahlakın merkezi erdemler etrafında toplanmasını ön görmeleri önemlidir. Nitekim Platon hem birey hem de toplum açısından adalet, ölçülülük gibi erdemler öne çıkarmış ve bu görüşüyle kendisinden sonraki birçok ahlaki ekolü etkilemiştir. Platon ideal olarak tasarladığı *Devlet*inde bu erdemleri merkezi bir konumda ifade etmiştir. Bu bağlamda etik erdemler ahlaki davranışlar veya toplumsal pratik geliştirmenin bir yolu olarak belirlenmiştir. Nitekim bu yaklaşım Platon'un öğrencisi Aristoteles tarafından da devam ettirilmiştir. Aristoteles düşüncesinde bir insanı ahlaklı kılabilen erdemler de incelenmektedir (Rachels, 1999, s. 193).

Antik Yunan dünyasının erdem etiğine kattığı üçüncü unsur ise karakter tipolojilerini sınıflandırmış olmalarıdır. Bununla birlikte Antik Yunan düşüncesinde erdemler bakımından siyaset ya da ahlak birbirlerinin alternatifleri olarak da değerlendirilmemiştir. Antik Yunan felsefesinden sonra gelen Stoa ekolünde ise bireysel mutluluk ve siyaset arasında bir boşluk oluşturulmuştur. İki alan arasında

oluşturulan felsefi boşluk Ortaçağ erdem anlayışlarıyla kapatılmaya çalışılmış olsa da çağdaş etik felsefelerinde de tartışılmaya devam etmektedir. Stoacılar, mutluluk kavramının sosyal boyutunu ortadan kaldırmış ve kurtuluşu bireysel kazanımlara, kendi kendine yeterliğe ve başarıya indirgemişlerdir. Çağdaş etik anlayışında ise MacIntyre Stoa ekolünü bu yaklaşımlarından dolayı eleştirmektedir (Kala, 2015, s. 16).

Ortaçağ'a gelindiğinde ise birey ve toplum arasındaki ahlaki ve siyasal yarığın Thomas Aquinas tarafından kapatılmaya çalışıldığı görülür. Hıristiyan teolojisinin benimsendiği bu yaklaşımda Aristoteles felsefesinden etkiler görülmektedir. Bu bağlamda Aquinas, erdemleri hem seküler hem de dini olarak tanımlamıştır (Pence, 1993, s. 251). Etiğin tarihsel gelişiminde ifade edilmesi gereken bir diğer isim ise Kant'tır. Kant düşüncesinde ahlak evrensel bir yasa olarak ele alınmalıdır. İnsanlar öyle eylemelidir ki "eylem" evrensel bir yasa olsun. Bu noktada Kant özneyi yasa koyucunun kendisi olarak ifade etmektedir. Kant'a göre insan bu ahlak yasalarına göre eylemeli ve bu ilkelerin evrensel olduğun da farkına varmalıdır. Gelinek noktada akıl Kant için ahlak yasalarının kurulmasında kritik bir role sahiptir. Diğer bir yandan Hume ise ahlakın kaynağı olarak duyguları ön plana almaktadır. Ancak bu yaklaşımlar Aristoteles'in fikirlerini benimseyen çağdaş düşünür MacIntyre tarafından eleştirilmektedir.

1.1.1. Antik Yunan'da Erdem Anlayışı

Erdem etiğinin tarihsel gelişiminin incelemesinde Antik Yunan öncesinde "Herotik" yani kahramanlık olarak ifade edilen dönemlerin anlaşılması gerekmektedir. Nitekim MacIntyre (2001) da *Erdem Peşinde* adlı eserinde Herotik döneme vurgu yapmaktadır. Bu dönemdeki ahlaki tutumların sonraki dönemleri de etkilediğini gören MacIntyre bu dönemi de ayrıca önemsemıştır. Dönemdeki ahlaki tutumların aktarılmasında masal ya da diğer edebi ve anlatı türleri etkili olmuştur. Bu bağlamda her kültür kendi geleneklerine uygun olarak birtakım mitlere sahiptir. Bu mitler ve

anlatılar da bireylerin olduğu kadar toplumların da ahlaklarını etkilemiştir (MacIntyre, 2001, s. 183).

MacIntyre düşüncesinde Homerik toplumlarda her birey kendilerinden önce belirlenmiş olan ahlaki ilkelere bağlıdır. Bu bağlamda yapacakları eylemler de bu mitlere bağlı olmak durumundadır. Toplumsal rolünü yine toplum içinde kavrayan bireyler kendilerini toplumlarına da borçlu ve sorumlu hissederler. Homerik bir toplumda yapılan eylemler bireyin ahlaki duruşunu yansıtmaları bakımından önemlidir. Nitekim bu toplumlarda insan ne yapıyorsa odur (MacIntyre, 2001, s. 185).

Homerik toplumda erdem; toplumun bireye biçtiği rolün yerine getirilmesindeki dayanaktır. Nitekim Homeros düşüncesinde erdemli bir birey toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu düşüncedeki erdem anlayışı bir çeşit üstünlüğe de karşılık gelmektedir. Erdemler toplumsal olarak farklılaşmaktadır. Savaşçılar için cesaret krallar içinse hükmetme erdemi öne çıkmaktadır (MacIntyre, 1984, s. 8.)

Homerik toplumlarda yaşam, erdemlerin gerçekleştirilmesi ve yaşamın önceden verili rollerini tamamlayıp, ölümlerle biten bir öyküsellikte tanımlanır. Böylece kişi yaşamını, toplumsallığının dışında ya da verili sosyal düzeninin dışında tasavvur edemez. Diğer bir deyişle homerik toplumda dışarıdan, tepeden bakmak gibi bir kavram olamaz. Çünkü her bir bireyin toplumuna karşı sorumlulukları bulunmaktadır.

Antik Yunan dönemine gelindiğinde ise erdemlerin çok fazla değişmesine de toplumsal yeniliklerden etkilendiği görülmektedir. Nitekim Antik Yunan 'da polislerin ortaya çıkmasıyla birlikte ahlaki merkez de buraya kaymıştır. Kan bağı ile kurulan akrabalıkların yerini şehir devleti almaktadır (Heller, 2006, s. 34).

Dönemdeki bu farklılığın bir diğer nedenini ise Atina demokrasisine geçiş oluşturmaktadır. Atina demokrasisine geçilmekle birlikte iyi insan olmak demek aynı zamanda iyi vatandaş olmak anlamına gelmeye başlamıştır. Yani ahlaki yaşam ile siyasi yaşam bütünleşmeye başlamıştır. Nitekim Platon ve Aristoteles düşüncesinde de erdemler şehir yaşamı içinde tanımlanmaktadır (MacIntyre, 2001, s. 200). Bu

bağlamda Antik Yunan'da öne çıkan erdemler; ölçülülük, cesaret, bilgelik ve adalet olmuştur.

Antik Yunan döneminde önemli bir felsefi içerik zenginliği bulunmaktadır. Bu felsefi tartışma ve yaklaşımların çeşitli olması erdemlere olan yaklaşımların da çeşitlenmesini sağlamıştır. Farklı yaklaşımların olması ise karşıt fikirlerin oluşmasının zeminini hazırlamıştır. Bu karşıtlığın başrolünde Sofistler vardır. Platon'un metinlerinde görüldüğü üzere Sofistlerin önemli gördükleri erdemlerin başında başarı ve retorik erdemi gelir. Bu bağlamda Sofistler için kavramların ne'liğinden çok muhatabın iknası önem kazanmıştır (Aster, 2000, s. 104). Sofist Protogoras'a göre insan her şeyin ölçüsü olarak tanımlanmıştır. Buradan hareketle ruh da insani olan duyulardan ibarettir (Laertios, 2002, s. 442). Sofistler bu ilkeden yola çıkarak öz olarak bir adalet değerinin varlığını reddetmiştir. Nitekim adalet erdemi Atina ya da Sparta'da farklılaşmaktadır. Bununla birlikte adalet erdemi başarılı olanın çıkarına uygun olan anlamında da kullanılmaktadır.

Adil olanın bireysel olana indirgenmesi Sokrates ve Platon gibi Antik Yunan düşünürleri tarafından kabul edilmemektedir. Sofistler için erdemli olmak başarılı olmaya indirgenmektedir (MacIntyre, 2001, s. 200).

Antik Yunan düşüncesindeki erdem anlayışının ve erdem etiğinin en önemli ismini ise Aristoteles oluşturmaktadır. Aristoteles'in erdem öğretisine araştırmamızın ikinci bölümünde detaylıca yer verilecektir. Aristoteles öncesinde ise Platon'un erdem anlayışı önem kazanmıştır. Platon düşüncesindeki erdem yurttaşla ilintili olarak "erdemli birey", "erdemli yurttaş" demektir. Ancak yine içinde yaşanan polis için de aklın buyurduğu tüm erdemler uygulanmaz. Çünkü polis her zaman akılla idare edilmemektedir. Platon (2019) bu nedenden ötürü ideal bir devlet tasarlar. Bu anlayışını da *Devlet* adlı eserinde ifade etmektedir.

Platon düşüncesinde tehlikelere karşı *cesaret erdemi*; akılla beden arasındaki dengenin sağlanmasında ise *sôphrosunê (ölçülülük)* erdemi öne çıkmaktadır. Değerleri fark etmemizi ve analiz etmemizi sağlayan erdemse *sophia (bilgelik)* erdemidir. Ancak Platon düşüncesinde diğer erdemlerin anlamlı kılınması sağlayan önemli bir erdem daha vardır. Bu erdem *dikaisunê* erdemidir. Adalet erdemi olarak ele alınan bu erdemi

MacIntyre (2001, s. 213) Platon'un belirlemelerine uygun olarak "...ruhun her bir bölümünün kendi özel işlevini yerine getirmesini sağlama..." şeklinde ifade etmektedir. Dikaisunê erdemi diğer erdemlerin de birlik halinde ele alınmasını sağlaması bakımından önemlidir (Hünler, 1997, s. 141.)

Erdemlerin biri uygulanırken diğer bir erdem ihlal edildiğinde, bu sorunun çözülmesi için farklı yaklaşımlar öne çıkmıştır. Platon bu sorunu erdemlerin birliği anlayışıyla çözmektedir. Aristoteles ve Aquinalı Thomas ise, insan hayatının bütünlüğünde bulunan ahenkli düzende, her erdemın yerinin kozmik bir yapıyla belirlendiği söylerler (MacIntyre, 2001, s. 215).

MacIntyre'a gelince, erdemlerin birliğini özel olarak dikkate aldığı görülür. Bu bağlamda MacIntyre, Sophokles'i öne çıkarmaktadır. Nitekim Sophokles'in anlayışına göre erdemlerin çatışması Tanrısal bir birlikte çözümlenmektedir. MacIntyre, Sophokles'in tragediyalarını incelemiş ve buradan erdemlerin toplumsal ya da ailevi olduğunu gözlemlemiştir. (MacIntyre, 2001, s. 221). Buradan hareketle "...erdemler üzerine kurulu bir tavrı benimseme, insan yaşamının öyküsel karakteri üzerine oturmuş bir tavrı benimsemektir" belirlemesini yapmaktadır. Bu görüş, MacIntyre'ın, erdemleri insan yaşamının öyküselligi bağlamında ele aldığını ve erdemlerin çıkış noktasını göstermesi bakımından önemlidir.

1.1.2. Ortaçağ'da Erdem Anlayışı

Ortaçağ düşüncesinde Hıristiyan ve Pagan anlayışları birlikte yer almaktadır. Bu farklılık bir tür etik tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Bu çatışma ve yeni arayışlar ise Ortaçağ Aristotelesçiliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Hünler, 1997, s. 154).

Ortaçağdaki din anlayışı ve diğer değişimler erdem öğretilerine yansımıştır. Bu dönemde Aristotelesçilik etkisini sürdürmeye devam etse de Ortaçağ'ın sonuna doğru bu etki azalmıştır. Nitekim daha sonraki dönemlerde özellikle Hobbes tarafından ciddi bir Aristoteles eleştirisi yapılmıştır (Hutchins, 1982, s. 84.) Her ne kadar Ortaçağda

dinin bütünleştirici bir rolü olduğu bilinse de MacIntyre (2001, s. 246) dinin bu rolünün doğru yorumlandığını ifade etmektedir.

Ortaçağ düşüncesinde Antik Yunan anlayışında yer almayan bazı erdemlere de yer verilmektedir. Bu bağlamda *merhamet* erdemi Antik Yunan'da ifade edilmezken Ortaçağda yer bulmaktadır (Cevizci, 2001, s. 23). Aristoteles düşüncesinde polis dışında bir yaşam söz konusu değildir. Ortaçağda ise yaşam tarihsel ilerleme içinde yer almaktadır. Aristoteles'in *telos* (amaç) olarak ifade ettiği şey zamandan bağımsızdır. Ancak Ortaçağda tarih ve zaman fikri yaşam fikriyle birlikte yer almaktadır. Bu bağlamda Ortaçağ düşüncesine göre insan amaca ulaşmayı arayan bir yolcu olarak betimlenmektedir.

MacIntyre'a göre her iki dönem arasında farklılıklar olmasının yanı sıra benzerlikler de bulunmaktadır. Nitekim Ortaçağ düşüncesinde de Antik Yunanda yer alan polisteki gibi toplulukla birleşme itkisi yer almaktadır. Erdemler bağlamında Ortaçağda öne çıkan isim Aquinalı Thomas olmuştur. Aristoteles'in kozmolojisini benimseyen Thomas bu anlayışını Hıristiyan teolojisiyle harmanlar. Aristoteles'in "*phronesis*" erdemini de benimseyen Thomas bu erdemi kendi düşüncesi içinde "*prudentia*" olarak ifade eder (MacIntyre, 2006 s. 164). Ortaçağ döneminden hareketle kendi erdem anlayışını da tesis eden MacIntyre; Ortaçağdaki tarihsellik ve kutsallık arasındaki ilişkinin tesis edilmesini ve bu dönemdeki kurulan köprüyü önemsemiştir.

1.2. Erdem Etiğinin Esasları

Erdem etiği yaklaşımı diğer etik yaklaşımlarla (deontolojik ve teleolojik) birlikte düşünöldüğünde bir tür paradigma değişimi olarak ifade edilebilir. Nitekim erdem etiği yaklaşımı ile birlikte ahlakın odak noktası eylemlerden daha çok erdemlere doğru kaymıştır. Eylemlerden daha çok erdemlerin merkeze çekilmesi, sadece eylemin değil, eyleyenin önemini de ortaya çıkarmıştır. Ahlak felsefesi bağlamında da kişinin yapmakla yükümlü olduğu ödevler değil bireysel erdemleri, şahsi tutumu önem kazanmıştır (Poşman, 1998, s. 247).

Bu noktada erdem etiğinin merkezinde “bireysel erdem” ve “karakter” kavramları yer almaktadır. Karakter kavramı erdem öğretisinin kurucu öğelerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. İdeal bir karakter düşüncesi olarak da ifade edilen erdem öğretisinde karakter, merkezi bir role sahiptir.

Slote (1989)'ye göre erdem etiği; bireylerin eylemlerinden daha çok karakterleri ile ilgilenir. Bu doğrultuda deontolojik ahlakın öne sürdüğü ödev gibi belirlemelerin yerini aretik kavramlar olan iyilik ve erdem almaktadır. Erdem etiğinde bir davranışın erdemli olmasını sağlayan şeylerden birisi de koşullardır (Statman, 1997, s.10). Erdem öğretisindeki aretik yargılar ile kast edilen şey karakter hakkındaki yargılardır. Dolayısıyla bu yargılar eylemlerin iyi ya da kötü olmasını yani deontolojiyi ortaya koymaktadır.

Erdemle ilgili yargılar eyleme yönelik olan yargılardan önce gelmektedir. Bu bağlamda erdem öğretisi eylemin özüne ilişkin bir şeydir. Erdem etiğinin bu yaklaşımı insanlar arası farklılıkların daha kolay açıklanmasını sağlamaktadır. Teleolojik ve deontolojik ahlak felsefelerinde eylem bir tür yapma olarak ele alınmaktadır. Deontolojik yaklaşımda eylemin arka planında yer alan ilkelerin analizi yapılmaktadır. Erdem öğretisinde ise ahlak analizinin birincil nesnesi eyleyendir. Böylece eylemin sonucu ya da niyetinden daha çok eyleyen olarak birey öne çıkmaktadır (Kart, 2006, s.56).

Gelinen noktada erdem öğretilerine göre yapılan bir eylemin iyi ya da kötü olduğuna dair değerlendirmeler yapılırken erdemler ve bu erdemleri taşıyan kişilerin karakter özellikleri öne çıkmaktadır. Erdemli olunmadan erdemli davranış da sergilenemez. Eylemlerin analizi yapılırken de eylem, ilgili erdemle birlikte ele alınmaktadır.

Erdem etiğinde erdem uygun eylemekten daha çok erdemli bir karakter özelliğinden dolayı eylemek söz konusudur. Eylemlerden daha çok kişilerin özellikleri değer kazanmıştır. Erdem etiğinin şahsın karakter erdemlerini ön plana çıkarması bakımından etik olarak da “ne yapmalıyım” sorusundan daha çok “nasıl bir insan olmalıyım” sorusu önem kazanmaktadır.

Hursthouse (2001)'a göre de erdem etiğinin öne çıkan esasları bakımından eylemlerden daha çok eyleyenler öne çıkmaktadır. Bununla birlikte yapmanın değil olmanın analizi yapılmaktadır. Bu bağlamda karakter erdemlerine de “nasıl bir insan olmalıyım” sorusu üzerinden yönelmek gerekmektedir. Nitekim bu etik yaklaşımda deontolojik olarak belirlenen “ödev” gibi kavramlardan daha çok erdemler öne çıkmaktadır.

1.3. Erdem Etiğinde Eylem Sorunu

Erdem etiğinde eylemde bulunan kişinin sahip olduğu erdemler vurgulanmaktadır. Erdem öğretisine göre etik anlamda eylemde bulunan birey, bir takım karakter erdemlerini ruhunda barındıran ve bu erdemlerle birlikte eyleyen kişidir. Erdem sahibi birey bu erdemlerden dolayı erdemli davranışlar geliştirmektedir. Eylem, erdem sahibi bireyler tarafından geliştirildiğinden erdemi yansıması bakımından erdemi uygulayan bireyler önem kazanmaktadır (Çötök, 2011, s. 23).

Erdem etiğinde bir eylem ortaya konuluyorsa bireyde de ilgili erdem var demektir. Bu bağlamda erdemın pratik yansıması söz konusudur. Nitekim erdemli olan kişi aynı zamanda iyi davranışı yapan kişidir. Erdemlerin neler olduğunun bilinmesi eylemlerin de analizini gerektirdiğinden dolayı önem kazanmaktadır.

Gelinen noktada bir bireyin erdem sahibi olması demek, aynı zamanda etik bakımdan da iyi olması ve iyi davranışlar sergilemesi anlamına gelmektedir. Eylem konusunda öne çıkan bir diğer durum ise girilen ikilemlere çözümler sunulmasıdır. Nitekim faydacı ya da deontolojik ahlak anlayışlarında ortaya çıkan iki farklı durumdan birinin tercih edilmesi daha kolaydır. Bu bağlamda deontolojistler iki eylem arasındaki tercihi ahlak kuralını dikkate alarak yaparlar. Faydacı ahlak ise tercih yaparken mutluluğun maksimize edilmesi gerektiğini ön görmektedir. Erdem öğretisi söz konusu olduğunda ise bu ikilemin aşılmasında erdemli eyleyen birey olacaktır.

İnsanın kendisine yönelen birey, nasıl bir insan olmanın gerekliliğini erdemlerde ve bu erdemlerden çıkan eylemlerde aramaktadır. Nitekim erdem, eylemi gerektiren bir tür praksi de içermektedir. Eylem açısından erdemler eylem olmadan

etik de olmazlar. Erdem etiği her ne kadar “nasıl bir insan olmalıyım” sorusunu merkeze alıyor olsa da; bu durum “nasıl eylemlerde bulunmalıyım” sorusunun tamamen dışarıda bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda erdem etiği “nasıl eylemler geliştirmeliyim” sorusunu da örtük olarak incelemektedir (Frankena, 1998, s.34).

1.4. Çağdaş Felsefede Erdem Etiği Sorunu

Bu araştırmada çağdaş erdem etiği kapsamında MacIntyre’a yer verilmektedir. Ancak çağdaş erdem etiği söz konusu olduğunda tek düşünür MacIntyre değildir. Bu bağlamda Anscombe (1958)’nin de çağdaş erdem etiğinin bu dönemdeki temsilcilerinden olduğu görülmektedir. Nitekim yazarın “Modern Moral Philosophy” (Modern Ahlak Felsefesi) başlığı taşıyan makalesi çağdaş erdem etiği bakımından oldukça önem kazanmaktadır.

Çağdaş felsefedeki erdem etiği sorununun bir diğer yönünü ise birden fazla etik yaklaşımı içermiş olması oluşturmaktadır. Nitekim Mcaleer’e göre de çağdaş erdem etiğinin tek bir yaklaşımından bahsetmek yerine çağdaş erdem etiklerinden söz etmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda çağdaş erdem etiğinin sert ve ılımlı olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir (Slote, 1995, s. 89). Dolayısıyla çağdaş erdem etiği kavramı bu noktada tüm felsefeciler arasında genel geçer olan ve tamamen aynı temel kavramlar ve görüşlerden hareketle savunulan homojen bir görüşün ifadesi olarak algılanmamalıdır.

Çağdaş felsefe içindeki erdem etiğinin durumunu anlayabilmenin bir diğer yolunu ise erdem etikçilerinin modern dönem eleştirilerini analiz etmek oluşturmaktadır. Nitekim modern dönem eleştirilerini hem Anscombe hem de MacIntyre yapmaktadır. MacIntyre’a göre modernitenin tesis ettiği felsefe sistemleri insan eylemlerine yol göstermekten uzaktır. Bu bağlamda bütünlüklü bir ahlak felsefesi ve etik öğretisi geliştirilmelidir. Modern kültür, isteklerimizi düzene koyacağımız, yaşamı bütünlüklü “anlatısal” (narrative) bir yapıda ele alacağımız

anlayıştan uzaktır; çünkü “teleolojik” bir yaşam anlayışını dışlamıştır (MacIntyre, 2001, s. 332).

Modern yaşam hem yaşamın kendisini hem de bireysel benlikleri parçalı bir hale getirmiştir. Farklı alternatiflerin yoğunlaştığı bu modern dönemde insanların tercihleri de hem yaşamsal hem de etik anlamda karmaşıklaşmıştır. Bu bağlamda insanların sosyal olarak üstlendiği rollerin artması; anne olmak, baba olmak, iş gören ya da işveren olmak ve tüm bu sosyal roller arasında denge sağlamak da zorlaşmıştır (Mutlu, 2018, s.43). Bu tip etik rol çatışmalarının artması ise iyi olarak hangisinin öne çıkacağı tartışmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim nesnel ahlak ilkelerinin olmadığı bireysel karakter ve düşünce erdemlerinin öne çıktığı erdem öğretisi yaklaşımında seçimlerimiz öne çıkmaktadır. Seçimler ise bizim seçimlerimiz olacaktır. Dolayısıyla erdeme sahip olmak bu çatışma arasından etik olarak iyi çıkmanın şifrelerini vermesi bakımından önem kazanmaktadır.

MacIntyre ve Anscombe, modernitenin getirdiği bu sorunların etik üzerinden çözümlenmesinde erdem etiğini öne çıkarmaktadırlar. Anscombe’ye göre etik üzerine çalışmak için modern toplumun içindeki psikolojinin de analiz edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte deontolojik ahlakın sunmuş olduğu ahlaki yükümlülük ya da ödev ahlakı gibi yaklaşımlar modern insanın çıkmazları için etik bir alternatif oluşturamamıştır. Yeni bir etik anlayışın ortaya çıkmasını sağlayacak çıkış noktasını erdem oluşturacaktır. Erdem söz konusu olduğunda gerek Anscombe gerekse MacIntyre Aristoteles’e başvurmaktadır. Sonuç olarak çağdaş felsefede de erdem etiğinin çıkış noktasını genel olarak Aristoteles’in oluşturduğu görülmektedir. MacIntyre’in Aristotelesçiliği; sadece Aristoteles’i kabul etmek değil, aynı zamanda onu eleştiriyi de bünyesinde barındırmaktadır.

Modern dönemdeki erdem etiklerinde Aristotelesçi bir erdem anlayışının yeniden inşasında dönemin şartları ve eylemsel konumları da önem kazanmaktadır. Eylemlerin önemli kılınmasında ise seçim kavramı öne çıkmaktadır. Çünkü sonuçta seçimlerimize, pratik düşüncelerimize bağlı olarak iyi ya da kötü diyebileceğimiz, kınayacağımız ya da kınanacağımız eylemleri gerçekleştiririz. Eylemler ise erdemlerden bağımsız değildir (MacIntyre, 2016, s. 238).

MacIntyre’ın çağdaş dönemdeki erdem etiğinde vurguladığı bir diğer husus ise isteklerdir. Nitekim her birey bir şeyler ister. Bu isteklerin bir kısmı ise üzerine refleksiyon gerektiren düşünceleri ortaya çıkarmaktadır. Nitekim her istek yemek yemek ya da su içmek gibi istekler değildir. Hayatın içindeki etik kararlar bu kadar basit ve sıradan değildir. Toplumsal hayatın içindeki istekler ve alınan kararlar diğer insanları etkilediğinden etiğin alanına daha çok girmektedir.

Çağdaş felsefe içindeki erdem öğretisinin yerini anlamak için çağın içindeki dinamiklerin de anlaşılması gerekmektedir. Nitekim MacIntyre da diğer etikçiler gibi insanın hem bireysel hem de toplumsal anlamdaki sorunlarını çözmek için ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın devam eden bölümünde erdem etiğinin çıkış noktasını oluşturan Aristoteles incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES’TE ERDEM

2.1. Aristoteles’te Erdem Kavramı ve Erdem Anlayışı

Aristoteles düşüncesindeki erdem anlayışında ilk olarak, birlikte iyiyi aramak ve mutluluğa ulaşma hedefi yer almaktadır. İyi olanı birlikte arayan bireyler iyi olan mutluluğa da birlikte ulaşırlar. Bu bağlamda iyi olan Aristoteles’in erdem anlayışında insan yaşamının da bir tür ereğidir. İnsan hayatının ereği olarak iyinin araştırılması ise erdem kavramının soruşturulması için öne çıkmaktadır. Bu noktada Aristoteles “iyi ideasından mı yoksa tüm iyiler için ortak olandan mı bahsedilmeli” sorgulamasını yapmaktadır.

İyi sadece “kendi başına bir iyi” olarak diğer şeylerde yer almayabilir. Ancak Aristoteles’e göre kendinde iyi olan şey diğer tüm iyilerin kaynağı olması bakımından diğer iyilerin de önünde gelmektedir. Bu bağlamda Aristoteles düşüncesinde bir “kendinde iyi” söz konusuken bir de bu iyiden pay alan “tikel iyiler” ya da “başka bir şeyden dolayı iyiler” bulunmaktadır (Molacı, 2018, s. 39). Ancak kendinde iyinin bir iyi olarak ortadan kalkması sonucunda ona bağlı olarak iyi olan diğer iyiler de ortadan kalkmış olacaktır. Aristoteles düşüncesinde ise böyle bir kendinde iyinin varlığı praksis açısından sorun yaratabilmektedir. Çünkü iyi Aristoteles için ahlak felsefesinin bir kavramı olarak insanların eylemleriyle ilgilidir. Bu bağlamda eylemler bakımından kendinde iyinin doğrudan bir şekilde karşılığı bulunmamaktadır (Aristoteles, 2018, s. 18). Bu yaklaşım Aristoteles’in realist yaklaşımının bir eseri olarak görülmektedir. Nitekim tikel olan unsurları bilim adamı kimliğiyle Platon’a göre daha fazla öne çıkaran Aristoteles için eylemlerin değeri ön plandadır.

İdea kavramı ise akla gelen ilk anlamında değişmezliği ve kavramsal olanı barındırmaktadır. Ancak Aristoteles düşüncesinde iyi olarak erdem kavramı birçok farklı açıdan farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu noktada iyi birçok farklı biçimde var olmaktadır. Yani iyinin tek bir ideasının olması gibi bir durum söz konusu değildir. Çünkü iyi olan şey toplumsal hayatın şekillenmesinde rolü olan bir şey olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda iyi farklı biçimlerde farklı kategorilerde farklı şekillerde

vücut bulmaktadır. İyi kavramı ne'lik, nitelik ya da nicelik bakımlarından farklılaşabilmektedir. Ne'lik bakımından iyi akıl ya da bir tür Tanrı şeklinde karşılık bulmaktadır. Nitelik bakımından iyi erdemlerin niteliği olarak belirlenmektedir. Nicelik olarak iyi ise iyinin ölçüsüdür. Örneğin; yararlı olanın iyi kabul edilmesi gibi. Bu doğrultuda tek bir iyiden ya da kendinde iyiden bahsetmek zordur.

Sosyal hayatın içinde iyilerle karşılaşan insanların da aynı oranda iyi olması söz konusu değildir. Nitekim bir doktor ya da bir ayakkabıcı yaşantısı içinde kendi meslek tikellerinde iyilere denk gelebilmektedir. Bu bağlamda doktorların genel olarak tek bir insanın sağlığına yönelik spesifik incelemeler yaptığı görülmektedir. Ancak bu hastanın iyi olması doktoru iyi yapmamaktadır. Sonuç olarak Aristoteles'in yaklaşımına göre farklı iyiler vardır. Bu iyiler mutluluğa götürmesi yönüyle önemli araçlardır (Ross, 2011, s. 23).

Gelinen noktada erdemler ya da haz gibi şeyler kendi oldukları için istenmiş olsalar da her bir erdemın ya da iyinin mutluluk için bir araç olduğu görülmektedir. Mutluluk tam da bu noktada bir tür kendinde amaç olarak öne çıkmaktadır. Aristoteles'e göre insan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Mutluluk ise tek başına kendisi için tercih edilebilmektedir. Bununla birlikte mutluluğun kendisi eksiksiz olanı da ifade etmektedir. Bu doğrultuda Aristoteles için insanın mutlu ve iyi bir yaşam sürmesinin erdemli koşulunu birlikte yaşamak teşkil etmektedir. İnsanın diğer yurttaşlarla birlikte yaşaması Aristoteles (2015, s. 17) için insanın doğasında yer alan bir özelliktir.

İyi ve mutluluğu erdeme bağlı bir şekilde ele alan Aristoteles için mutlu olmak için ruhun da erdeme göre davranması gerekmektedir. Nitekim insanlar için önemli olan ruhun erdemleridir. İyi kavramının farklılığından bahseden Aristoteles için erdemlerin de birbirlerinden farkları bulunmaktadır (Özcan, 2011, s. 11).

Ruhun; etkilenim, olanak ve huy olmak üzere üç özelliği olduğunu vurgulayan Aristoteles için erdem etkilenim değildir. Olanaklar da doğal olarak var olduğundan onlar da erdem olarak ifade edilmemektedir. Nesnenin ya da hayvanın erdemli olmasından bahseden kendi amacına uygun iyi olan bir göz ya da bir at da erdemlidir. İnsanın ise en genel anlamda erdemi, iyi olması ve işini iyi yapacak huylara sahip

olmasıdır. Ancak daha önce de işaret edildiği gibi, bu zordur. Aristoteles'in ifadesiyle, yanlış düşmek pek çok biçimde, isabetli olmak tek biçimde olur; bu nedenle yanlış düşmek kolay, isabet etmek zordur. Kişinin bu işlerde orta olmayı hedeflemesi erdemli davranması demektir. Eksiklik barındırandan kaçındığı gibi aşırılıklardan da kaçınmalıdır. Başka bir ifadeyle, insan iki uçta yaşamamalıdır, her zaman gerektiği şekilde eyleyerek orta yolu bulmalıdır.

2.2. Aristoteles'te Erdem ve Mutluluk

Aristoteles felsefesinin ontolojik temelinde yer alan ereksellik (amaçsallık) ahlak felsefesinde de yer almaktadır. Bu bağlamda Aristoteles'in ahlak anlayışında da bir tür ereksellik öne çıkmaktadır. Bu noktada istenen temel amaç ise eylemlerde yer alan iyi olandır. İyinin elde edilmesinde ise doğru eylemlerde bulunma konusu öne çıkmaktadır (Copleston, 2013, s. 71).

Aristoteles bu iyi anlayışını şu şekilde vurgulamaktadır; “Yapılanlarda kendisi için istediğimiz, başka şeyleri de onun için istediğimiz bir amaç varsa ve her şeyi bir başka şey için tercih etmiyorsak (çünkü bu şekilde bu sonsuza gider, dolayısıyla arzumuz boş ve boşuna olur), bunun iyi veya en iyi olacağı açıktır” (Aristoteles, 2009, s. 9-10). İyiler arasındaki en yüksek iyi ise tüm iyileri de kendi içinde barındıran *eudaimonia*'dır. *Eudaimonia* kavramının literatürde genel olarak “mutluluk” olarak karşılandığı görülmektedir. Bu bağlamda mutluluk olarak *eudaimonia*, Aristoteles'in etik görüşünde erdemle de ilişkili bir şekilde öne çıkan bir kavramdır. Nitekim MacIntyre (2001)'a göre de erdemle mutluluk ilişkisi Aristoteles ile birlikte belirgin bir karakter kazanmıştır.

Aristoteles bilimsel kimliği bakımından Platon'a nazaran daha öne çıksa da insanın var olma nedenlerini fiziksel büyüme ya da beslenme gibi edimlere indirgeyerek açıklamaz. Çünkü Aristoteles düşüncesinde sadece fiziksel bir yaşam bitkilerde vardır. İnsan ise ahlaklı ve toplumsal bir varlık olması bakımından salt fiziksel olanlardan ayrılmaktadır. İnsanlar söz konusu olduğunda onları birbirlerinden ayıran şey erdemlerdir. Örneğin herhangi bir meslek grubunda işi yapan bir birey aynı

iş i yapan erdem sahibi olandan daha az değerlidir. Bu bağlamda iyi yaşam erdemli yaşamadan geçmektedir. Bununla birlikte eyleme ve praksise de önem veren Aristoteles için erdemli yaşam, eyleme geçmiş yaşam demektir. Nitekim Aristoteles için iyiyi bilmek demek ilgili insanın iyi olduğu anlamına gelmez. İyiyi bilmek iyiye göre eylemek demektir. Bu ise erdemli bir tavrı gerektirmektedir (Aristoteles, 2009, s. 32).

Gelinen noktada Aristoteles düşüncesinde bir insanın erdemli olması ve bu erdemlere uygun davranışlar sergilemesi bireylerin mutlu olmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda erdemlerin bilincinde olmadan iyi davranışlar sergileyen bireyler ya da çıkar güderek erdemli davranan politikacılar tam olarak mutlu olamaz. Çünkü erdemli olarak eylemek bilinçli bir karakteri gerektirmektedir. Erdemli davranan bireyler erdemi sadece erdemın kendisi için değerli bulmaktadır. Bu bağlamda erdemli davranmanın verdiği hazzın da farkındadırlar. Bu bir bilinç konusu olmak bakımından öne çıkmaktadır.

Ruhun erdeme uygun etkinliği olarak mutluluk; Aristoteles (2009, s. 55) düşüncesinde “(e)n iyi, en güzel ve en hoş şeydir; bunlar da birbirinden ayrılmaz. Realist bakış açısından da hareket eden Aristoteles düşüncesinde mutlu ve erdemli bir yaşam için dış etkenlerin büyük önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda politika ya da zenginlik gibi etkiler kişileri de etkilemektedir. Bu etkilere insan ilişkileri bakımından dostluk ya da arkadaşlık da eklenebilir. Aristoteles düşüncesinde kötü idare edilen bir devlet idaresinde bireylerin de mutlu ve erdemli olması zorlaşacaktır. Burada erdemli ve mutlu bir yaşam sürmek dış etkenlerden bağımsız bir şey de değildir. Bu yaklaşımların tamamı Aristoteles’in praksis gibi önemli bir kavramı toplumsal alanda da ahlak alanında da önemsedğini göstermektedir. Politika da insanları erdemli olmaya iten faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir.

İnsan mutluluğunun oluşmasında erdemın de yaşamın da tam olması gerekmektedir. Aristoteles bu erdemli ve mutlu olmaya yönelik sorgulamalarını *Eudemos'a Etik* adlı eserinde şu şekilde çözümlenmektedir:

İlkin şuna bakmalı: iyi yaşama nerededir? Ve nasıl elde edilecektir? Bu adı alan herkes acaba uzun boylu, kısa boylu insanlar gibi ya da farklı renkteki insanlar gibi, doğa gereği mi mutlu oluyor, yoksa mutluluk sanki bir tür

bilgiymiş gibi öğretimle mi elde ediliyor, yoksa mutluluk belli, bir alıştırmayla mı kazanılıyor (nitekim insanlar için, doğaya ya da öğretime değil, alışkanlıklara bağlı pek çok şey var: kötü şeyler kötü alışkanlıklarla, yararlı şeyler yararlı alışkanlıklarla oluyor), yoksa bunlardan hiçbirine bağlı olarak değil de şu iki biçimde mi insanlar mutlu oluyor: ya tıpkı bir nympe veya bir tanrının etkisine girmiş kişiler gibi tanrısal bir esinle sanki kendinden geçerek ya da talihe bağlı olarak (nitekim birçok kişi mutluluk ile talihli olmanın aynı şey olduğunu ileri sürer) (Aristoteles, 2015a, s. 9).

Bu paragrafta da görüldüğü üzere Aristoteles için erdemin öğretilebilir olmasından da öncelikli olan şey mutluluğu sağlayan şeyin ne olduğu üzerine düşündürmektir. Platon düşüncesinde erdemli davranmak, kişinin kendi içinde açığa çıkardığı ya da Sokrates'ten ilhamla doğurtulduğu bir süreci ifade etmektedir. Burada filozofun görevi bu bilgiyi açığa çıkarmaktır. Aristoteles için de bu sorgulama değersiz değildir. Ancak ona göre daha da önemli olan şey erdemli yaşamayı sağlayan şeylerin neler olduğunun sorgulanmasıdır.

Aristoteles düşüncesinde mutluluğun kazanılmasındaki koşullar da önemlidir. Nitekim bazı insanlar için bu koşulun kendisi mutluluk demekken bir başkası için aynı şartlar mutluluk olarak görülmemektedir. Bu bağlamda mutluluğun kendisi ile koşulları farklı şeylerdir. Mutluluğun nasıl elde edileceğine dair görüş farklılıklarının olması öne çıkmaktadır. Kişilerin hayatında bazen çelişki olarak görülen davranışlar bir başkası için mutluluğun kendisine dönüşebilmektedir. Eğer mutluluğun kaynağı doğa temelli bir şey ise burada mutluluğun elde edilmesinde kişinin çabası olmayacaktır. Mutluluk insan eylemlerinin bir parçası olarak görüldüğünde ise hem insana bir takım görevler yüklenecek hem de mutlu olmanın ahlaki bir kazanımı olacaktır. Daha çok insanın mutluluktan pay alması ise mutluluğu Tanrısal bir karaktere bağlayacaktır (Aristoteles, 2015a, s. 23). Ancak Aristoteles düşüncesinde mutlu olmak tam bir erdem etkinliği olarak ifade edilmektedir. Bu noktada mutluluk hem bir erek olarak hem de tam iyi olarak öne çıkmaktadır.

Aristoteles'e göre insanlar yaşamları boyunca kendi seçimleri ile birlikte bir gayeye doğru ilerler. Bu gaye ya da amaç ise iyi olan şeyleri barındırmaktadır. İnsanların amacında zenginlik ya da makam gibi şeyler olsa da asıl amaç mutluluktur. Mutluluk duygusunu sağlayacak yaşam biçimleridir. Örneğin erdeme dayanan ve eylemleri de içinde barındıran siyaset mutluluk getirici olarak ifade edilebilir. Bununla

birlikte akli başındalığa dayanan hakikate yönelik araştırmaları hedefleyen *felsefeci yaşamı*, eylemleri bedensel arzulara dayanan *hazcı yaşam* da mutluluğu sağlayan erdemli yaşam Őekillerindedir. (Aristoteles, 2015a, s. 34).

Aristoteles için seçilen farklı yaşam örüntüleri farklı mutlulukları da beraberinde getirmektedir. Ancak bu farklılıklar bireyseldir. Erdemi belirleyen Şey eylem alanıdır. Nitekim erdemler kendilerini yaşam alanlarında da göstermektedirler.

2.3. Aristoteles'te Erdem eşitleri

2.3.1. Karakter Erdemleri

Aristoteles düşüncesinde karakter erdemlerinin en temel özelliği alışkanlıklar aracılığıyla kazanılmalarıdır. Kazanılan bir Şey olması bakımından karakter erdemleri insanlarda doğal bir Şekilde bulunmamaktadır. Ancak insanlar kendi doğası itibariyle bu karakter erdemlerini kazanabilme potansiyeline sahiptir. Bu karakterlerin kazanılmasında ise alışkanlık öne çıkmaktadır. Alışkanlık bir tür huy olarak yapıla yapıla oluşmaktadır. Tekrar edilen benzer davranışlar insanlarda davranışların karaktere dönüşmesini sağlamaktadır. Aristoteles düşüncesinde insanların karakter erdemlerini kazanmasında onları iyi ya da kötü yapan Şeyin tam olarak bu olduğu belirtilir. Nitekim Aristoteles (2015a, s. 15), benzer eylemlerden huyların oluştuğunu vurgulamaktadır.

Günümüzde ifade edilen karakter erdemleri ölçülü olmak veya savurgan olmamak ya da adil olmak veya adaletsiz olmamak gibi erdemlerdir ve bu erdemler gençlikle birlikte kazanılmaktadır. Erdem açısından eylemlerin önemini vurgulayan Aristoteles; *Eudemos'a Etik* adlı eserinde Sokrates'ten hareketle Şu ifadelere yer vermektedir.

Sokrates, amaç erdemi bilmektir diye düşünüyordu ve adaletin ne olduğunu, yiğitliğin ne olduğunu, yani her erdem parçasını soruşturuyordu. Böyle yapması yerindeydi, çünkü o erdemlerin bilgi olduğunu, dolayısıyla adaleti bilince aynı anda adil olunacağını düşünüyordu. ... erdemle ilgili olarak, onun ne olduğunu bilmek değil, erdemın nelere bağlı olarak oluştuğunu bilmek en önemli Şey.

Çünkü bizim istediğimiz erdemın ne olduğunu bilmek değil, erdemli olmak; adaletin ne olduğunu bilmek değil, adil olmak (Aristoteles, 2015a, s. 15).

Aristoteles'in bu ifadeleri erdemın eylemle olan bağının vurgulanması bakımından önem kazanmaktadır. Ancak Aristoteles düşüncesinde erdemın tam olarak ne olduğunun bilinmesi de önemlidir. Dolayısıyla erdemlerin sadece eylemsel bir bağa indirildiği söylenemez. Aristoteles'e göre erdemın kendimizden hareketle nasıl oluştuğu, hangi ilkelerle ortaya çıktığı bilinmelidir. Aristoteles, Sokrates'in erdemleri bir bilim olarak ele aldığını ifade etmektedir. Bu yaklaşımla ise erdemler doğru analiz edilememektedir. Sokrates'i karakter erdemlerini göz ardı etmek üzerinden eleştiren Aristoteles; akıldan pay alarak elde edilen bu erdemlerin Sokrates düşüncesinde belirtilmediğini söyler. Ancak bilim ruhun akılla ilgili olan bölümüne denk geldiğinden Sokrates'te de düşünce erdemlerine yer verilmektedir (Aristoteles, 2016, s. 43). Fakat Sokrates'in ahlak felsefesinde eylemle erdem bağı güçlü bir bağ değildir.

Bir tür devinimin başlangıcı olarak ifade edilen eylemde bulunmak insana özgü bir özelliktir. Eylemlerin hayata geçmesini sağlayan potansiyellerin önemli bir kısmını insan kendisinde barındırmaktadır. Bu potansiyel karakter erdemlerine bağı olarak gelişmektedir. Karakter erdemleri, ruhun akıldan pay almayan ancak "buyurucu" aklın peşinden gidebilen yanının bir niteliğidir. Bununla birlikte karakter erdemleri eylemlerden bağımsız değildir. Bu bağlamda bu tür erdemler insana dair olan acı ve haz ile ilgilidir. Acı ya da hazzın anlamı ise yapılan eylemlerden sonra gelen duygulardır. Nitekim her eylem sonrası haz ya da acı hissedilmektedir. Aristoteles (2016, s. 54) düşüncesinde haz ve acı dengesi kurulduğunda ise ölçülülük ortaya çıkmaktadır. Gelineen noktada bir insanın karakter olarak erdemli olmasını sağlayan en önemli ilke, seçimleridir.

İnsanların haz alması ya da acı duyması erdemlerin pekişmesini sağladığı gibi onlardan vazgeçilmesine de neden olabilmektedir. Bu bağlamda erdemli bir davranışta bulunmak da insana haz vermektedir. İnsanların yapması gereken seçimler ise ölçülü seçimler olmalıdır. Örneğin Aristoteles için cesaret erdemi böyle bir seçim olarak gösterilebilir. Cesaret ölçülü bir şekilde eylendiğinde erdemli olmaktadır. Nitekim

Sokrates ve Platon düşüncesinde de cesaret kör atılganlık demek değildir. Planlı ve ölçülü davranmak cesareti erdem haline getirmektedir (Aristoteles, 2015a, s. 33).

2.3.1.1. Cesaret Erdemi

Aristoteles için orta yollu olma ya da ılımlı ortayı yakalama prensibi erdemler açısından önem kazanmaktadır. Örneğin; cesaretli olmak demek ne tamamen cüretkar olmak ne de korkak ya da çekingen olmaktır. Cesaret erdemi tam bu iki yaklaşımın ortasındadır. Yani cesur olmak demek bazen geride durmayı bazen de atak olmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda cesaretli davranan bireylere cesur ya da yiğit diyebiliriz. Ancak yiğit kişi her şeyden korkmayan da değildir.

Yiğitlik savaşta korkmamayı içerir ama tüm korku ve çekincelerin askıya alındığını göstermez. Aristoteles yiğitlik ve cesaret üzerine şu belirlemeleri yapmaktadır; “ ... O halde, korkulması gereken şeylerden ve gerekli nedenlerden dolayı gerektiği şekilde ve gerektiği zaman korkan, cesaret edilmesi gereken şeyleri yapmaya cesaret eden kişi, yiğittir; çünkü yiğit kişi, yakışan biçimde ve aklın gösterdiği şekilde etkilenir ve eylemde bulunur” (Aristoteles, 2009, s. 58).

Aristoteles düşüncesinde Antik Yunan'daki yurttaşların cesareti ile yiğitlik kavramı ile benzeştirilmektedir. Nitekim yurttaşlar devletler tarafından taltif edileceklerini düşündüklerinden dolayı tehlikelere karşı dirençli olabilmektedir. Bununla birlikte buna benzer bir durum ise askerlerin ya da koruyucuların cesaretidir. Nitekim askerler tehlikenin bilincinde olarak mücadele ederler. Cesaret erdemi farklı bir benzerlik üzerinden de ifade eden Aristoteles için; bilme ve bilgisizlik cesaret açısından önemlidir. Bu durumu ise deliler ve çocuklar bakımından açıklamaktadır. Akli başında bir insanın korkacağı şeylerden deliler ya da çocuklar çekinmezler ve daha cesur davranırlar. Aynı şekilde aşırı hırslı ya da âşık olan kimseler beklentilerin üzerinde bir cesaret sergileyebilirler (Aristoteles, 2015a, s. 12).

Yiğitliğin oluşmasında etkili olan faktörlerin bir diğerini ise öfke oluşturmaktadır. Tam olarak gücün yansımada öfke gerekmektedir. Ancak Aristoteles öfkenin de kontrol alınması gerektiğini ifade eder. Öfke akli

köreltmemelidir. Cesaret, bireylerin kendi amaçları uğrunda önceden hesap edemedikleri ve talih gibi nedenlerle karşısına çıkan şeylere karşı gösterdikleri tavırlar bütünü olarak vurgulanmalıdır (Molacı, 2018, s. 43).

2.3.1.2. Ölçülü Olma Erdemi

Aristoteles'in ölçülü olma erdemi aynı zamanda ılımlı orta ya da orta olma şeklinde de ifade edilebilmektedir. Ölçülü olmak Aristoteles düşüncesinde diğer erdemlerin ve eylemlerin merkezinde olan bir şeydir. Nitekim Aristoteles hazların alınmasında da benzer bir ilkeyi sunmaktadır.

Orta olma düşüncesi, insanların erdemlerden haz almasını belirleyen önemli bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Sadece fiziksel hazzın peşinden koşmak gibi basit bir davranış ya da hayat amacı Aristoteles'in orta olma erdemine aykırı davranmak anlamına gelmektedir. Bununla birlikte hazlardan tamamen sıyrılarak yaşamak da tavsiye edilmemektedir. Gelinek noktada hazlar söz konusu olduğunda ölçülü olmak önemlidir. Bu ölçülülük ise bizleri daha erdemli ve mutlu kılmaktadır.

Hazlar konusunda ölçülü olmak gerektiği söz konusu olduğunda hangi hazların bedensel hangi hazların ruhsal olduğu konusu gündeme gelmektedir. Aristoteles'in ahlak felsefesinde söz konusu ruhsal hazlar olduğunda, ölçülü olmak beklenmemektedir. Bu bağlamda ölçülü olmak daha çok bedensel hazlarla ilgili olmaktır. Bedensel hazlar olarak ifade edilen hazlar ise; cinsellik ve yeme içme gibi hazlardır (Çağlıyan, 2019, s. 368).

Bedensel hazların bir diğer özelliği ise hayvanlarla ortak özellikler sergilemesidir. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde bedensel hazlara sahip olmak gayet doğal bir durumdur. Burada eleştirilen durum bedensel hazlara olan düşkünlüktür. Ölçülü olma erdemi bedensel hazların sadece ihtiyaç giderici bir şekilde kullanılmasını salık vermektedir. İhtiyaçtan fazlasına yönelmek ise ölçülülüğe ters bir tutum ve erdemsiz bir tercih olmaktadır (Mutluel, 2012, s. 245).

Bedensel hazlardan kaçınılmadığı durumlarda ise bu toplumsal olarak kınanabilmektedir. Bununla birlikte bedensel hazların esiri olan kişi bu hazzı alamadığı zaman büyük bir acı çeker. Ancak ölçülülük erdemine göre eyleyen birey bu hazları da ölçülü istediğinden diğerleri gibi acı çekmez. Yani ölçülü olan insan bu bedensel hazları istediği zamanlarda da yine ölçülülük esasına göre istemektedir. Bir hazzı ölçülü bir şekilde istemek ise akla uygun olan bir tercihtir. Aklın getirdiği sağduyu ölçüsünde isteklerde ve tercihlerde bulunan kişiler gereken zaman gereken kadar hazzı alır (Aristoteles, 2009, s. 21).

2.3.1.3. Cömertlik Erdemi

Aristoteles için cömertlik erdemi yüce gönlü olmak gibi erdemlerle birlikte düşünülmektedir. Cömertlik erdeminin birçok farklı açıdan önemi olmasına rağmen Aristoteles'in öne çıkardığı temel hususların başında cömert insanların çok sevilmesi gelmektedir. Diğer erdem sahiplerinin de benimsendiği görülse de cömert insanlar toplumsal olarak daha fazla kabul edilebilir olmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles için cömertlik erdemi de bir orta yol ya da ölçülü davranmanın ürünüdür. Nitekim cömertlik erdeminin bir tarafında cimrilik diğer tarafında ise savurganlık yer almaktadır. Cimrilik ve savurganlık arasında ise ölçülülük olan cömertlik yer almaktadır.

Cömertlik erdemi insanların sahip oldukları ekonomik değerlerle ilgili bir erdemdir. Cömertlik erdeminde öne çıkan davranışsal özelliklerin başında diğer insanlarla bu ekonominin paylaşılması gelir. Daha çok diğer insanlardan alan değil veren taraf olan cömert erdemli insanların; gereken kişilere de bu ekonomik değerleri vermesi önemlidir. Bu, cömertlik erdeminin ölçülülüğünü de göstermektedir. Gereken kişilere gerektiği kadar vermek bu erdemden beklenen davranışlardandır (Aristoteles, 2009, s. 20).

Cömertlik erdemine sahip olan bireylerin davranışlarından haz alması önemlidir. Nitekim cömertlik yapan bir birey bu davranışını yaparken zorunluluk

duymamalıdır. Bununla birlikte kendisini kötü hissetmemelidir. Yani sahip olduğu ekonomisini paylaşan birey kendini bu paylaşımı yaparken mutlu hissetmelidir.

Gerektiğinden fazla şey satın alan ya da harcama yapan kişiler savurgan olarak nitelenmektedir. Ancak yine de savurgan bir birey cimri olanlara göre daha fazla sevilmektedir. Savurgan olan bireylerin haz düşkünü oldukları düşünüldüklerinde bir yandan sevilse de diğer yandan eleştirilmektedirler. Hazlarının peşinden gitmek için olabildiğince para harcama potansiyellerini ortaya koymaktadırlar. Ancak Aristoteles'e göre bu tür savurgan kişilerin ölçülü olmaları sağlanabilmektedir. Ölçülü olmaya göre davranmayacak olanlar ise cimri olarak nitelenir (Omay, 2010, s. 43).

Aristoteles için savurganlıktan sonra cimrilik daha kötü bir durumdur. Cimri bireyler başkalarından fazlasıyla almalarına rağmen diğer insanlara yeteri kadar vermezler. Ekonomik değerlerini, mal ya da mülklerini seven ve mallarına düşkünlük gösteren insanların çok sayıda olduğunu vurgulayan Aristoteles, bu bireylerin cimri olduklarını aktarır. Toplumsal normları dahi mal hırsları yüzünden hiçe sayabilirler. Sürekli daha fazla mal isteyen bu insanlar çoğu zaman çirkinliklere göz yumanlardır (Aristoteles, 2009, s. 23).

Cömertlikle birlikte cömertliğe bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer erdem ise ihtişamdır. İhtişam erdeminin aşırı olan tarafında gösteriş budalalığı yer almaktadır. İhtişam ise orta yollu ve ölçülü olmaktan geçmektedir. Bununla birlikte ihtişam erdemi büyük harcamaları içermektedir. Bu bağlamda bireyler gereken durumlarda büyüklük gösterirler. Ancak yapılan harcamaların büyük olması bir yönüyle görecelidir. Bu harcamaların yapılmasında ihtişam sahibi birey zorlama duygusuyla davranmamaktadır. Geline nokta da ihtişam erdeminin uygulanmasında yersiz gösterişlerden uzak durmanın olduğu görülür.

Bununla birlikte ortaya çıkan bir başka erdem ise yüce gönüllülüktür. Yüce gönüllülük erdemi ise yine ekonomik değerlere bağlıdır. Yüce gönüllülük erdeminin bir yanında pısrıklık diğer yanında ise kendini beğenmişlik ya da küstahlık yer alır. Yüce gönüllü bireyler zaman zaman takdir edilmek isterler. Ancak bu isteklerinin kabul edilmesinde bireylerin ahlaki olarak iyilik halinde olmaları ve yaptıkları işleri tam olması gerektiği gibi ölçülü yapmaları gerekmektedir (Bobonich, 2006, s. 22).

Bir kişinin onurlandırılması için erdemli olması gerekmektedir. Bu bağlamda eğer bir kişinin erdemi olmazsa yapılan eylem ve davranışlar aynı kişide kibire dönüşmektedir. Yani aynı davranışları iki farklı kişi yaptığında yapılan eylemin oluşturduğu karakter yansıması farklı olabilmektedir. Bireylerin erdemli olması bu bakımdan önem kazanmaktadır. Erdemli olmayan bireyler aynı davranışı yaptığında kişi kendini diğerlerinden üstün görebilecektir. Böyle olunca da diğer insanları küçümseyeceklerdir. Oysa yüce gönüllü kişi kibirlenerek yaptıkları iyilikleri söyleme gafletinde bulunmayacaktır. Her zaman verdiğini değil, karşıdan aldığını dile getirecektir (Aristoteles, 2009, s. 44).

2.3.1.4. Adalet Erdemi

Adalet erdemi Aristoteles düşüncesinde insanların birbirlerinden haklı olan şeyler istemelerini sağlayan bir tür karakter ya da huy olarak öne çıkmaktadır. Tam tersi düşünüldüğünde ise insan, hakkı olmayan şeyleri isteyerek adaletsizlik eder. Buna göre Aristoteles, adalet erdeminin daha iyi anlaşılmasını sağlayan şeyin adaletsizlik kavramı ve insanların adaletsiz davranışları olduğunu vurgular. Bu bağlamda adalet erdeminin birden fazla görünümü varsa adaletsizlik erdeminin de birden fazla görünümü olacaktır. Adaletsiz bireylerin insanlar arası eşitliği gözetmediğini ifade eden Aristoteles, bununla birlikte bu insanların yasaya da uymadıklarını aktarmaktadır. Tam tersi düşünüldüğünde ise adil olan insan karakteri ortaya çıkar. Adil insan, yasalara riayet ettiği gibi çıkarıcı da değildir.

Adalet erdemi söz konusu olduğunda içinde yaşanılan toplumun yasaları da önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda yasalar adil olanı gösteriyorsa yasal olana uymak da adil olmak anlamına gelmektedir. Ancak Aristoteles'in bu yaklaşımı –yasalar bağlamında- insanların iyi olması şartıyla vurgulanmaktadır. Yani yasaların adil olması aynı yasanın iyi olmasıyla mümkündür. Bu noktada iyi bir yasanın iyi olma ilkesini belirleyen şey, politik olan toplumun refahını sağlayabilir olmasıdır (Aristoteles, 2009, s. 76).

Aristoteles için insan politik ve toplumsal bir varlık olduğundan oluşturulan yasaların adil olması son derece önemlidir. Dolayısıyla ilgili yasalara itaat, adalet açısından önemlidir. Ancak buradaki kilit nokta yasaların adil olmasıdır (Arslan, 2009, s. 54). Aristoteles'in adalet erdemine kadar aktardığı tüm diğer erdemler, daha çok kişilerin kendileriyle ilgili erdemlerdir. Ancak adalet erdemi diğer insanları da içine aldığından ve onları da ilgilendirdiğinden tam olmak bakımından daha farklı bir erdemdir. Bu bağlamda adalet erdemi kendi amacını kendinde taşıması bakımından diğer erdemlerden ayrılmaktadır denebilir.

Bir insan savurganlık ya da cömertlik yaparak diğer insanların varlığını etkileyebilmektedir. Ancak adalet erdeminin oluşmasında ve eylemesinde insanların önemli bir kısmının olumlu ya da olumsuz etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla da toplumun tamamını etkileyen bir erdem olması bakımından adalet öne çıkmaktadır. Nitekim Aristoteles adaletin, sık sık en önemli erdem olarak düşünüldüğünü söyler. Adalet, yöneticilerin başkalarıyla ilişkili olması bakımından ve bu ilişki içinde yararlı olanı, mutluluğu hedeflemesi bakımından politikayla ilişkilidir. İdareciler adaletli olduğu zaman, diğer erdemleri de içinde taşıyarak yargı dağıtır. Çünkü onlara göre adalet, erdemın bir parçası değil, bütünüdür. Adaletsizlik de kötülüğün bütünüdür.

Adaleti bütün bir erdem olarak tarif eden Aristoteles için iki tür adalet bulunmaktadır. Birinci çeşit adalet yurttaşlar arasında paylaşılabilir şeylerle ilgilidir. Diğer adalet ise düzeltici bir adalettir. Aristoteles'in bu adalet türleri ile vurgulamak istediği şey, bir şey satın almak ya da borç almak-vermek gibi şeylerdir. Diğer adalet türü ise zorla dayatılan şeyleri içermektedir. Örneğin tuzak kurmak ya da hırsızlık gibi şeylerin düzeltilmesi gibi.

Eşitliği de adalet bağlamında değerlendiren Aristoteles için bu erdem; tamamen aynı payların alınması demek değildir. Eşitlik oransal bakımdan eşitliği de içermektedir. Yani kişilere dağıtılan paylar onların kişisel durumları da dikkate alınarak yapılmalıdır. Örneğin elimizde dağıtım yapılması istenen bir şey varsa ve bireyler ekonomik ya da makam bakımından eşitse, paylaşım aynı miktarda yapılmalıdır. Ancak bireylerin durumları farklı ise eşitlik de değişmelidir (Arslan,

2009, s. 43). Bu taksim Aristoteles düşüncesinde dağıtıcı adalet olarak ifade edilmektedir.

Aristoteles'in vurguladığı bir diğer adalet erdemi ise düzeltici adalettir. Bu adalette ise oransal bakım değil mutlak eşitlik söz konusudur. Nitekim herkes yasalar karşısından mutlak anlamda eşit olmalıdır. Bu bağlamda insanların iyi ya da kötü olmalarından çok yaptıkları suçun eşit bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Orta yollu olmayı son derece önemseyen Aristoteles için bir yargıcın verdiği kararlarda ölçülü olmak, insanlar arasındaki dengelerin sağlanması bakımından önem kazanmaktadır.

Bir diğer adalet türü ise değiş tokuş adaletidir. Aristoteles düşüncesine göre yaptıklarımızın tamamen aynı şekilde karşılığını göremeyebiliriz. Bu bağlamda yapılan eylemlerin aynı şekilde karşılık bulmaması adalet olarak ifade edilmeyebilir. Aristoteles (2009, s. 29)'in vurgulamak istediği husus, verilen şey ile alınan şeyin eş değer olmasıdır. Değiş tokuş adaleti toplumların birlikte yaşaması için de son derece önemli bir adalettir. Nitekim toplumsal hayat içinde birçok insan farklı nesnelere ya da emeklerini değiş tokuş etmektedir. Bu, sosyal hayatın devamlılığının sağlanması bakımından önemlidir.

2.3.1.5. Dostluk Erdemi

Dostluk erdemi hayatı toplumsal olarak kavrayan Aristoteles için önemli bir karakter erdemidir. Nitekim politik yapı sadece yurttaşların refahını değil aynı zamanda dostluğu da tesis etmelidir. Ancak dostluk erdeminin tesis edilebilmesinin önemli yanlarından birini adalet erdemi sağlamaktadır. Adalet erdemi olmadan dostluk da sağlıklı bir temele oturamayacaktır (Aristoteles, 2015a, s. 43). Toplum içindeki adaleti tesis eden idareci yine toplum içindeki dostluğun da pekişmesini sağlayacaktır.

Aristoteles dostluğu sadece ikili arkadaş gruplarında olan bir şey olarak tanımlamaz. Dostlukla aktarılan ilişkilerde akrabalık ya da komşuluk yer almaktadır. Yurttaşlık bilincinin gelişmesi aynı şekilde dostluk gibi ilişki biçimlerinin gelişmesini sağlamaktadır.

Aristoteles için uygulanma ya da ortaya çıkma biçimi bakımından üç farklı dostluk bulunmaktadır. Bu dostlukların başında yarara dayalı dostluklar gelmektedir. Nitekim birçok insan aynı amaç peşinde mücadele ederken dostluk ilişkisi kurabilmektedir. Nitekim Aristoteles'e göre en yaygın dostluklar da bu türden dostluklardır.

Bir diğer dostluk türü de gençlerin kendi aralarında kurdukları hazza dayalı dostluklardır. Bunun zıttı olarak, en değerli dostluklar erdeme dayanan dostluklardır. En kıymetli olmalarının sebebi, sevilen kişinin de karşılık vererek sevmesinden doğan dostluklar olmalarıdır. Bunlar tercihe bağlıdır ve karşılıklıdır. Ancak diğer türden hazza dayalı olan dostluklar, insanlar arasında olduğu kadar insanın hayvanlarla olan ilişkisinde de görülmektedir. Aristoteles düşüncesine göre erdeme dayalı dostlukların dışında gelişen diğer iki tür dostluğu kötü insanlar kurabilmektedir. Erdeme dayanan dostluğu önemseyen Aristoteles için bu ilişki biçiminde mutlak bir iyilik söz konusudur. Mutlak anlamda *iyi*, tüm tekler için iyi olan neyse o olmalıdır. Bunu sağlayacak olan da erdemdir.

Siyaset alanı bu erdemli olan toplumsal alanının yaratıcısı ve denetleyicisi olarak öne çıkmaktadır. Politikanın erdem üzerinde bina edilmesi sosyal hayatı etkileyen önemli bir dinamik olması bakımından önem kazanmaktadır. Aristoteles düşüncesinde mutlak anlamda iyi olan aslında tek de olandır. Kötü olan insan tam tersine çoktur. Bu doğrultuda iyi olan insan her durumda aynıdır. Çünkü karakter erdemleri oturmuştur. Ancak kötü olan insanın hangi olayda nasıl tepki verebileceğini kestirmek zordur (Smith, 2004, s. 4).

Gelinen noktada iyi olmayan insanların dostluk erdemine sahip olmaları mümkün değildir. Kötüler içinde buldukları durumdan memnun olmadıklarında dostluklarını bitirirler. Burada uzlaşma gibi ilkeler de ortadan kalkmaktadır. Oysa Aristoteles için uzlaşma siyasal bir şekildeki dostluktur. Siyasal anlamda da dostluğu ele alan Aristoteles, Platon'un ifade ettiği orta mülkiyet ve ortak kadın-çocuk fikirlerine karşıdır. Aristoteles bu ortaklık fikrinin dostluğa zarar vereceğini aktarmaktadır. İnsanlar arasındaki bağın zayıflaması dostluk gibi ilişkilerin kurulmasına olumsuz yansiyacaktır. Aristoteles (1975, s. 36)'e göre, "İnsanlara

birbirlerini sevdiren ve düşündüren başka her şeyden güçlü iki içgüdü vardır: ‘Bu benimdir’ demek ve ‘ben, bunu seviyorum’ demek.”

Aristoteles’in özel mülkiyet bakımından ortaklık fikri Platon’dan farklıdır. Ona göre, mülkiyetin belirli bir ahlaki düzen etrafında yapılanması gerekmektedir. Bir şeylerden ortaklaşa yararlanmak politik alanda bir hak olarak belirlenmelidir. Sonuç olarak dostluk erdeminin tesis edilmesinde toplumsal adaletin politik alanda kurulması gerekmektedir. Bu politik kurulma ise hakların dağıtımıyla ve ahlakla ilgilidir. Aristoteles için devletin politik işlevleri kadar erdemlerin toplumsal yansımaları da önemlidir ve bunlar da realist bir şekilde ele alınmıştır. Olması gerekenden daha çok olanların ele alındığı bu sistemde, erdemlerin ortaya çıkmasını ve devamlılığını sağlayan toplumsal sistemlerin analizi önem kazanmıştır (Satıcı, 2013, s.38).

2.3.2. Akılla İlgili Erdemler

Aristoteles akılla ilgili erdemleri düşünce erdemleri ve phronesis erdemi olarak iki şekilde ele almaktadır.

2.3.2.1. Düşünce Erdemleri

Düşünce erdemleri karakter erdemlerinden farklı olarak herhangi bir huy olarak gelişmez. Bu bağlamda düşünce erdemleri akılla ilgili erdemlerdendir. Akıl, ruhun en önemli parçalarından birisi olarak onun sahip olduğu erdemlerde öne çıkmaktadır. Karakter erdemleri ise insan ruhunun düşünen ve yargılayan taraflarıyla ilişkilidir.

Karakter erdemleri daha çok eylemlere bağlı olarak gelişmekte iken düşünce erdemleri hakikatin elde edilmesini sağlayan erdemlerdendir. Düşünce erdemleri teorik alanla ilgili olarak hakikatin bilgisine yönelmektedir. Zorunlu ve değişmez olanın fikri, düşünce erdemleri üzerinden bilinebilmektedir.

Düşünce erdemleri karakter erdemleri yoluyla eylemlerin belirlenmesinde rol oynamaktadır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde eylemlerin belirlenmesinde akıl

yürütme, ahlaktan bağımsız değildir. Doğru ve iyi bir eylemde bulunmanın yolu erdemlere sahip olmaktan geçmektedir. Düşünce erdemleri de karakter erdemlerinin oluşmasına öncülük ettiği için öne çıkmaktadır.

Düşünce erdemlerinin geliştirilmesi için eğitimi ön plana çıkaran Aristoteles, karakter erdemlerinin geliştirilmesi içinse alışkanlıkları ön plana çıkarmaktadır. Erdemlerin kazanılması noktasında sürdürülebilir olmaları önemlidir. Davranışların tekrarlanması erdem olmaları sürecine katkı yapmaktadır. Eğitim de alışkanlıklar da erdemleri pekiştirmektedir. Ruhun teorik yanını ifade eden düşünce erdemleri, bilim gibi zorunlu ve tümelin bilgisini düzenlemektedir. Bu bağlamda düşünce erdemleri, davranışları bir yönden etkilerken diğer yönden teorik kısımlarla ilgilenir (Aristoteles, 2014, s. 33).

Düşünce erdemlerinin nitelik olarak değişmesi de söz konusu değildir. İnsanların yaş alması da kendilerinin tecrübelemesi kadar ruhsal olgunluğa erişmesi bakımından önemlidir. Aristoteles düşünce erdemlerinin eğitimle geliştirilmesini ön gördüğünden *Nikomakhos'a Etik*'de eğitime de ayrıca vurgu yapar (Güzel, 2003, s. 128).

2.3.2.2. Phronesis Erdemi

Phronesis erdemi, basiretlilik ve aklı başındalık anlamlarına gelmektedir. Nitekim basiretli olan kişilerin eylemlerinin hedefinde ahlaki iyi bulunmaktadır. Bu erdem bir düşünce erdemi olarak idarecilerde bulunması gerekmektedir. Nitekim Aristoteles'e göre dönemin Perikles gibi idarecileri de politik anlamda phronesis erdemini barındırmaktadır (Kalaycı, 2014, s. 261) Phronesis erdemi bu bağlamda politikayla iç içedir.

Erdemler iyi bir yaşamın tesis edicileri olarak aklı başındalık (phronesis) ın klavuzun yürütülmelidir. Bu doğrultuda Aristoteles (2009, s. 193) politik olan alanların da phronesis erdemi dolayımında geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak Aristoteles bu erdemlerle yapılandırılması gerektiğini ifade ettiği politikayı *Politika* adlı eserine bırakmaktadır (Aristoteles, 2009, s. 197).

Bir idarecinin devlet ve toplum için en isabetli kararları alması toplumsal alanın yönetilmesinde önem kazanmaktadır. Ancak bir devletin yönetilmesinde birden farklı husus öne çıkmaktadır. Nitekim devlet idaresi sadece yönetimle ilgili değildir. Bununla birlikte insanların bir arada mutlu ve refah içinde yaşaması idarecilerin kontrolünde olan bir durumdur. Bu bağlamda aklı başındalığın ölçülü olabilen, doğru olanı tercih eden ve uygulayıcı bir huy olması gerekmektedir (Arslan, 2009, s. 65).

Phronesis erdemi ya da aklı başındalık, devletlerin idare edilmesinde öncelikle yasama sanatında kendini göstermektedir. Yasama sanatı ise politika üzerinden uygulanmaktadır. Bir idarecinin aklı başında olması demek erdemli olması anlamına gelmektedir. Burada phronesis erdemi üç alanda daha öne çıkar. Bunlardan birincisi, evin ekonomik olarak idaresidir. Diğer ikisi ise yasama ve politikadır.

Phronesis erdeminin oluşması ve yerleşmesi ise bir süreç gerektirmektedir. Bu sürece yönelmeyen bireylerin phronesis erdemine sahip olmaları da problemlili olabilmektedir. Bu bağlamda Aristoteles matematik ve geometri gibi alanlarda eğitimli öğrencilerin phronesis erdemine sahip olmasının zor olduğunu vurgulamaktadır. Matematik ve geometri bilginin bir alanı olduğundan phronesisten farklıdır. Nitekim Aristoteles için phronesis erdemi bilgi değil duyumun sonucudur. Phronesis erdemine sahip bir birey ele aldığı konu ve meseleleri düşünüp taşınan birisidir. Ancak buradaki düşünme süreçleri bir tür bilimsel araştırma da değildir. Bu araştırma, olayların karşılıklı ve gelecekteki durumlarının basiretli bir şekilde tartılması demektir (Livan, 2016, s. 43).

2.3.2.3. Erdem ve Toplum

2.3.2.3.1. Politika ve Erdem

Aristoteles düşüncesinde hayatın amacı her zaman iyi olana yöneliktir. Bu amaç uğrunda ise insan; hem bilimlerden hem de bilgilerden yararlanabilmektedir. Bu bağlamda bir insanın iyi bir şekilde yaşayabilmesi için politik alanın iyi dizayn edilmesi gerekmektedir. Nitekim toplumsal bir varlık olan insan için müreffeh bir yaşam; politik alanının tesis edilmesini gerektirmektedir (Küçükcalp, 2008, s. 79).

Aristoteles düşüncesinde ruhun erdemleri bedensel erdemlerden daha önceliklidir. Bu durumda politika alanındaki erdemlerde ruh erdemlerine bağlı bir gelişim söz konusudur. Ruh erdemleri bu şekilde insan hayatını belirler (Aristoteles, 2016, s. 71). Bu doğrultuda ahlakta olduğu gibi politika alanında da amaç, mutluluğa ulaşmaktır. Esasen her devletin varoluş amacı halkın mutlu olmasıdır. Bu politik alan, yönetilen ve yöneten arasında oluşmaktadır.

İnsanı siyasi bir varlık olarak tanımlayan Aristoteles'e göre; doğadaki varlıklar içinde konuşma ve anlama yeteneği sadece insanda bulunmaktadır. Bu doğrultuda canlı olarak insanın yöneten bir zihni yönetilen bir de bedeni bulunmaktadır. Yani zihin bedeni yöneten kısımdır. Aynı şekilde ülke yönetiminde de efendi köleyi yönetmektedir. Yöneten kişi erdem bakımından yönetilen kişiden daha üstün bir kişi olarak ele alınmaktadır.

Erdemli olan yöneten aynı zamanda özgür birisidir. Yönetilen ise erdem bakımından altta olmakla birlikte iş gücü olarak daha çok çalışmaktadır. Ancak efendiler yöneten grup olarak kölelere kötü efendilik etmemeli ve zor kullanmamalıdır. Aristoteles'e göre özgür kişilerle kölelerin yönetimi de farklıdır (Aristoteles, 1975, s. 11). Aristoteles politik alan ve toplumsal alan içinde para kazanmanın temel amaç olarak öne çıkarılmasına karşıdır. Nitekim bir doktorun en temel amacı para değil, insan sağlığı olmalıdır. Aynı şekilde idarecilerin de temel amacı adil yönetim ve yurttaşların mutluluğu olmalıdır. Aristoteles'in bu yaklaşımında temel amaç, onun ereksel bir felsefe ve ereksel bir ontoloji oluşturmasıdır. Bu bakımdan siyasetin de tıbbın da en temel ereği para değil *eudaimoniadır*. Yani mutluluktur. Ancak Aristoteles her ne kadar erdem düşüncesi bağlamında önemli şeyleri öne çıkarsa da erdem bakımından yönetenlerin yönetilenlerden üstün olduğunu vurgular. Bu bağlamda erkek, yönetici olması bakımından kadından daha çok öne çıkmaktadır (Aristoteles, 1975, s. 56).

2.3.2.3.2. Yasalar, Yurttaş ve Erdem

Yurttaş kavramı farklı yönetim biçimlerinde farklı şekillerde tanımlandığından net bir sınır çizmek zorlaşmaktadır. En genel anlamıyla yurttaş aynı yurdu paylaşan insanlardır. Ancak haklar bakımından oluşan farklılıklar yurttaş kavramına yansımaktadır. Aristoteles'e göre yurttaş mahkemeye gidebilen dava açabilen ya da hakkında dava açılan kimselerdir. Ancak bu tanım geniş bir tanımdır (Adugit, 2013, s. 34). Çünkü herhangi bir ülkede olduğu gibi Antik Yunan'da bir yabancıya dava açması söz konusudur. Bu doğrultuda Aristoteles'e göre yurttaşlar ülke yönetiminde karar alınmasında etkili olan ya da ülkede idareci olan ya da olabilme hakkı olan kişilerdir. Bu bağlamda yönetim sistemlerine bağlı olarak adaleti dağıtan yurttaş ya da kurumlar farklı olabilir. Aristoteles, ancak *yasama* ve *yargılama otoritesine* hak kazanabilecek bir kişiyi *yurttaş* olarak görmektedir (Aristoteles, 2013, s. 95). Şu durumda yurttaş aynı yurdun içinde ülke yönetimine katılan bireyleri ifade etmektedir. Bununla birlikte Aristoteles düşüncesinde yurttaşın ayırt edici özelliği hakkında dava açabilmesi ya da davaya konu edilebilmesi de yer alır. Ancak Aristoteles bu özelliklerle birlikte, yurttaşın yurttaş olabilmesi için siyasal olan ya da olmayan çeşitli memuriyetlere gelebilmesini, yurttaşın özellikleri arasında görmektedir (Aristoteles, 2013, s. 89).

Yurttaş olan kimseler özgürdürler. Özgür olmayanlar yurttaş olamaz. Nitekim köleler yurttaş olarak kabul edilmemektedir. Aristoteles işçileri ve çocukları da yurttaş olarak kabul etmemektedir. Bu bağlamda sadece çocuklar koşullu bir yurttaşdır. Ancak Aristoteles'e göre devletin sahip olduğu yönetim şekline göre yurttaş tanımı da süreç içinde değişiklik gösterebilecektir (Zabcı, 2014, s. 12).

Erdemler bakımından farklılıkların olduğunu söyleyen Aristoteles için yurttaşların erdemleriyle iyi bir insanın erdemleri aynı değildir. Çünkü bir yurttaş bağlı olduğu polisin normlarına uygun erdemler geliştirmektedir. Bir kent içinde her yurttaş iyi bir insan olmayabilir. Bu doğrultuda hepsi erdem sahibi olmayabilecektir. Nitekim erdem sahibi olan yurttaşların her biri aynı erdeme sahip olmayabilir. "İyi bir yurttaş demek toplum içinde yerine getirmesi gereken, kendine uygun olan işi iyi yapması demektir. Bu durumda da yine erekselci tutumun etkileri olduğu görülmektedir.

Aristoteles'in ruhun erdeme göre eylemesi ifadesinden hareketle, her yurttaşın sahip olduğu erdemle bir işi yapabilmesi demektir. Bu yüzden her yurttaşın farklı erdemlere sahip olduğu görüşünü ileri sürmektedir" (Türksever, 2019, s. 114).

Aristoteles öncelikle erdemın sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Bu bağlamda erdemın ne'liği üzerinden bir çözümleme yapılmış ve erdemın özellikle de iyiyle ve mutlulukla olan ilişkisi kurulmuştur. Mutluluk ahlakı ve erdem anlayışı politika anlayışında da kendini göstermiştir. Bu mutluluk ahlakı Aristoteles felsefesinin erekselliğinin bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Nitekim erdemli politikanın mutlak amacında mutlulukçuluk yer almaktadır.

Erdemleri karakter ve düşünce erdemleri olarak ikiye ayırdığını gördüğümüz Aristoteles, karakter erdemlerinin kazanılmasını alışkanlıklar ve huydan hareketle açıklamaktadır. Düşünce erdemleri ise, ona göre ruha bağlı olarak akılla ve eğitimle birlikte gelişmektedir. İnsanların politik toplum içinde mutluluk hedefine göre yaşamasında erdemler kadar politik yasaların işlenmesinin de rolü bulunmaktadır. Düşünce erdemlerini politik alanda idarecilerin erdemleri olması bakımından öne çıkaran Aristoteles için; bu erdemler karakter erdemlerine yön vermesi bakımından önemsenmektedir.

Politik alanda özellikle phronesis erdemini öne çıkaran Aristoteles bir idarecinin phronesis erdemine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu erdem ise yöneticilerin akli başında ve basiretli kararlar almasını sağlamaktadır. Nitekim yöneticiler, birçok farklı olayı kendi içinde tartması gereken kişilerdir. Eğer bu erdem sağlıklı işlemeze mutluluğa ve refaha ulaşmak mümkün olmayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALASDAİR MACINTYRE'DE ERDEM

3.1. MacIntyre'in Etik Kuramı ve Özellikleri

MacIntyre'in ahlak felsefesinin iyi anlaşılması için çağdaş ahlak teorilerine olan yaklaşımlarının bilinmesi gerekmektedir. Nitekim MacIntyre hem uygulamalı etik hem normatif etik hem de meta-etik üzerine belirlemelerde bulunmuştur. Bununla birlikte o, modern ahlak yaklaşımlarını eleştirmektedir. Bu doğrultuda bir ahlak felsefesi geliştiren düşünür, aynı zamanda normatif ve meta-etik teorilerinin eleştirisini yapmış ve her iki yaklaşımı insanlara aldatici olan yanlarıyla açıklamıştır (Solomon, 2003, s. 116).

MacIntyre'in etik kuramı bağlamında ahlak felsefecisinin temel görevi şu şekilde ifade edilmektedir:

Bir ahlak felsefecisinin başlıca ödevlerinden birisi, içinde yaşadığı toplumun inanışlarının rasyonel bir sınımadan geçirilebilmeleri için bu inanışları dile getirmektir. Bir ve aynı toplum içinde, ister belli başlı ahlaksal sorunlarda birbirlerinden ayrılan rakip gruplar tarafından olsun, isterse değişik ahlaksal yükümlülükler arasında bölünmüş bireyler tarafından olsun, birbirleriyle çelişen ve bağdaşmaz görüşler temsil ediliyorsa, bu ödev daha da acil olarak ortaya çıkar. Her iki durumda da ahlak felsefecisinin en önemli ödevi, değişik çatışmalarda neyin söz konusu olduğuna açıklık kazandırmaktır (MacIntyre, 1999, s. 30).

Buradaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere MacIntyre için ahlak felsefesi, bireyin içinde bulunduğu toplumsal norm durumuna göre farklılıklar arz edebilmektedir. Bu bağlamda genelleştirici olan iyi ya da doğru gibi kavramsal yaklaşımlara da eleştirel yaklaşmaktadır. Kavramsal olan iyinin bireyin davranışları üzerinde etkisi olan bir şey olması bakımından eleştirilmesi söz konusudur. MacIntyre bu noktada Kantçı ahlak felsefelerinin de karşısındadır. Nitekim MacIntyre'a göre birey, ne yapması gerektiğini içinde bulunduğu ortamın şartlarını göz önüne alarak şekillendirmektedir.

MacIntyre düşüncesinde içinde bulunduğumuz ortamın bizlerden beklediği bazı ahlaki eylemler olabilmektedir. Bu durumun dikkate alınması gerektiğinden Kantçı bir söylemle *a priori* bir durum söz konusu olamamaktadır. Burada değişken bir toplumsallık söz konusudur. Toplumun kişiden beklediği roller öne çıkmaktadır. Ancak MacIntyre'in ahlak felsefesi tamamen değişikliğe bağlı değildir. Nitekim MacIntyre düşüncesinde adalet gibi önemli ahlaki kavramlar kendi başlarına bulunmamaktadır. Bu yaklaşım ise MacIntyre'in ahlak felsefesini, rasyonel olarak temellendirilmesini karmaşık bir arka plana bağlı kılmaktadır. Bu ahlak felsefesinin arka planında MacIntyre'in ifade ettiği erdemler, gelenekler ve pratikler yer almaktadır (Garcia, 2003, s. 98). Ancak bu durum Aristoteles düşüncesinde aynı değildir. Nitekim Aristoteles düşüncesindeki erdemler karakter ve düşünce erdemleri olarak ayrılmaktadır. Ama MacIntyre için erdem de ahlak da bütünsel bir tavır içinde ele alınmalıdır. Şu durumda bu tip sınıflandırmalar insanın bölümlenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda MacIntyre öyküsel birliği öne çıkarır. Bu birliğin değişkeni olarak da Aristoteles'te olmayan bir toplumsallık teşkil etmektedir.

Olgu ve değer bağının modernist ahlak yaklaşımları tarafından tamamen koparıldığını ifade eden MacIntyre, bu durumu da eleştirmektedir. Nitekim bu bağın radikal bir biçimde koparılması ahlaki pratiklerin daha çok duygucu (emotivisit) olmasına neden olmaktadır. Bu tutum ise ahlaki eylemlerin birbirlerine üstünlük kurmasını engellediği bir tür ahlaki umutsuzluğa kapı aralamaktadır. Bununla birlikte bu bağın kopması, değerlerin toplumsal olmağının unutulması anlamına geldiğinden, MacIntyre düşüncesindeki toplumsal bağlar zedelenmektedir.

3.2. MacIntyre'a Göre Ahlakın Kaynağı

MacIntyre düşüncesinde ahlakın kaynağının genel olarak erdem teorisi üzerinde bina edildiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda MacIntyre için ahlakın kaynağı hem geleneksel olan yaklaşımlarda hem de çağdaş dönemdeki ahlak felsefelerinde aranmalıdır. Ancak MacIntyre için ahlakın kaynağı olarak erdemin birleştirici ve evrenselci bir tutumu söz konusudur. Ahlakın kaynağı bu erdem tanımını üzerine bina edilmektedir (Kaptan, 2008, s. 30).

MacIntyre'ın erdem tanımını ise üç aşamada oluşturmuştur. Bunların birincisi pratiktir. Bir diğer aşamayı insan yaşamının öyküsel birliği oluşturmaktadır. Son aşamada ise ahlaki gelenek yer almaktadır. Erdemin bu aşamalarında pratik kavramı ile ifade edilmek istenen şey, toplumsal alanda yapılan insani etkinliklerdir. Erdemlerin toplumsal olması son derece önemlidir. Nitekim bir erdem ahlaki davranışlarla edimselliğe dönüştüğü alan toplumsal alandır. Ahlak her ne kadar öncelikle bireysel olarak tesis edilerek kendini dönüştürme süreciyle başlasa da toplumsal alanın dönüşmesi daha büyük bir hedef olmalıdır. Nitekim bir bireyin tek başına olduğu durumla toplumsal alan içindeki durumu farklılık arz etmektedir. Toplumsal alanda yapılan her kötü davranışın etkisi de daha da fazla olacaktır. Yardımlaşma ve işbirliği gibi eylemler, MacIntyre'ın erdem toplumsal oluşundaki fikirlerini anlatması açısından öne çıkmaktadır.

Erdemlerin toplumsal olması, eylem biçimlerinin de toplumsal olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte yine erdemlerin toplumsal olması, erdemlerin hem iyileri hem de amaçları içermesini sağlamaktadır. MacIntyre bu iyilere bir çeşit içsel iyi (internal goods) adını vermektedir (Gürler, 2004, s. 151). Ancak eylem olarak pratikler sadece içsel değil dışsal iyiler (external goods) de barındırmaktadır. MacIntyre, bu dışsal iyilerin söz konusu olan eylem pratiklerine toplumsal şartların etkisiyle ilişkilendiğini ifade etmektedir. Dışsal iyi olarak ifade edilen bu iyiler maddi şartlar (para gibi) ya da saygınlık gibi değerleri içermektedir. Ancak içsel iyiler adından anlaşılması gerektiği üzere içseldir; yani pratiğe katılmadan elde edilemezler. Bu bağlamda ilgili erdeme sahip olunmadan içsel pratik de gelişemeyecektir. Fakat MacIntyre, dışsal iyilerin herhangi bir erdeme sahip olunmadan kazanılabileceğini aktarmaktadır (Gürler, 2004, s. 150)

Ahlak söz konusu olduğunda MacIntyre için içsel iyilerin önemli rolü bulunmaktadır. Bu içsel iyiler olmadan ahlakın bir eylem olarak ortaya konulması söz konusu değildir denilebilir. MacIntyre düşüncesinde, ahlakın kaynağı olması bakımından erdemler için pratiklerin varlığı yetmez. Ona göre insan, bu sınırlı iyilerin ötesine geçerek, insan hayatı için bütünlük içinde bir telos oluşturmalıdır. Nitekim MacIntyre bu bakış açısı üzerinden duygucu etiği de eleştirmiştir. MacIntyre insan hayatının bütüncül olarak ele alınması gerektiğini vurgular. Hayatın bütünlüklü olarak

ele alınması MacIntyre düşüncesindeki erdem fikrinin uygulanmasında önemli bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Nitekim bu bütünlük erdemlerin uygulama alanı olarak önem kazanmaktadır.

Aydınlanma düşüncesini de bu bağlamda eleştiren MacIntyre; insan hayatının evrelere bölünmesini kabul etmez. Ona göre insan hayatının iş, okul vesaire gibi evrelere ayrılması onun hayatındaki erdemlerin bütünleştirilmesini engellemektedir. Bu bütünleştirmede ise şimdi, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü olmaktadır. Geçmiş ele alınırken değiştirilemez de değildir. Nitekim geçmişteki gelenekler bugünün algısıyla yeniden anlamlandırılabilir. Klasik geleneğin erdem tasarımı, yani “insan yahut şeyin, ne ise onu tam olarak gerçekleştirilmesi” kaybedildiğinden, modern zamanın ahlakının kaynağı, bireye ve bireyselliğe dayanmakta, bireysellikten kaynaklı bu görelilik de günümüz karmaşasının tam nedeni olmaktadır. Çözüm gelenek, yani insanoğlunun tarih içinde akıllı, bir üst varlığa dayalı kazanımları (teoloji) gibi çeşitli etkenlerle tecrübe ederek oluşturduğu birikime dayalı tasarımıdır. Bu aynı zamanda, hayali dünya metaforundaki bugün elimizde bulunan eksik fragmanları anlamlandırmamız demektir (Bağcı, 2016, s. 86).

Ahlakın kaynağıyla ilgili tarihsel incelemelerin de yapılabileceğini ifade eden MacIntyre’a göre, bu soruşturma değişim merkezinde olmalıdır. Burada indirgemeci bir tutum sergilenmemelidir. Ona göre ahlak felsefesinin tarihinde; Platon’un, Hobbes’un ve Bentham’ın hepsinin birden gerçekleşmesine baş koydukları ve başardıkları ölçüde yüksek veya düşük notlarla ödüllendirilebilecekleri tek bir görev, örneğin adalet kavramını analiz etme görevi varmış gibi yazmak ölümcül bir hata olurdu. Bu düşünürlerin de adalet üzerine olan fikirleri, birbirlerinden tamamen bağımsız ve bambaşka şeyler olmayabilir. Ancak ahlaki kavramların tarihinde kopuşlar ve değişimler vardır (MacIntyre, 2001, s.6).

MacIntyre, ahlaka kaynaklık eden ahlak felsefecisinin temel görevlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Bir ahlak felsefecisinin başlıca ödevlerinden birisi, içinde yaşadığı toplumun inanışlarının rasyonel bir sınamadan geçirebilmeleri için, bu inanışları dile getirmektedir. Bir ve aynı toplumun içinde, ister belli başlı ahlaksal sorunlarda birbirlerinden ayrılan rakip gruplar tarafından olsun, isterse değişik ahlaksal yükümlülükler arasında bölünmüş bireyler tarafından olsun, birbirleriyle çelişen ve bağdaşmaz görüşler temsil ediliyorsa, bu ödev daha da acil olarak

ortaya çıkar. Her iki durumda ahlak felsefecisinin en önemli ödevi, değişik çatışmalarda neyin söz konusu olduğuna açıklık kazandırmaktır (MacIntyre, 1999, s. 21).

Doğan Özlem'in de dediği gibi, gerçekten de, ahlak üzerine düşünmeye, ahlak üzerine felsefe yapmaya başlayan kişinin, yani etik içine adımını atmış olan bir insanın gözlemsel düzeyde ilk saptadığı şey, bir ahlaklar çokluğu. Etiğe adımını atar atmaz bir ahlaklar çokluğu ile karşılaşan kişinin yapacağı ilk saptamalardan biri, tüm bu çok çeşitli ahlakların dayandıkları değer, norm, inanç ve düşüncelerin görece kaldıkları, kısacası ahlak ilkelerinin göreliliği olabilir (Özlem, 2010, s. 24). Ancak önemle belirtelim ki, MacIntyre'in göreliliği pragmatist bir rölativizm şeklinde değildir. Onun erdemleri toplumsal ve tarihsel bağlamından koparmamak istemesi, Aristoteles düşüncesindeki gibi evrensel erdemlere ulaşmasına neden olmamaktadır. Bu bağlamda erdemlerin tarihsel ve toplumsal dolayimler etrafından yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Burada ahlakın bu etkileşimli ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda MacIntyre "biz bir taraftan, sosyolojinin yüzyıllık ve ahlâk felsefesinin üç yüz yıllık çabasına rağmen, hâlâ, liberal bireyci bakış açısının, tutarlı ve rasyonel olarak savunulabilir herhangi bir açıklamasından yoksunuz ve diğer taraftan, Aristotelesçi gelenek, akla uygunluk ve rasyonaliteyi, bizim ahlâksal ve toplumsal tavır ve yükümlülüklerimizdeki eski yerine yeniden oturtacak şekilde, yeniden dile getirilebilir" ifadelerine yer vermektedir (MacIntyre, 2001, s. 381). MacIntyre'a göre insanlar için en iyiler sabit değildir, her an yeniden inşa edilmektedir. Bu yüzden bir bireyin yaşamının bütünlüğü dikkate alınmadan, eylemlerinin tikel iyilik ya da kötülük şeklinde değerlendirilmesi hep eksik kalacaktır. Bu bağlamda MacIntyre, ahlak felsefesinde rölativizmi değil; erdemlerin tarihsel ve toplumsal bağlamlardaki dinamizmini savunmaktadır (Kala, 2015, s. 71). Nitekim Nietzsche de, daha sonrasında aydınlanma ile birlikte gelişen rölativizm sorunlarını çözememiştir.

Yaşadığımız hayatın yaşam karakterine ilişkin belli birtakım doğruların var olduğuna, bu doğrulara uyum gösterenin doğru, uymayanın yanlış olarak kabul edildiğini MacIntyre kabul eder, bu onu rölativisit/göreci ve postmodernist çizgiden uzaklaştırır gösterir ancak o, hiçbir zaman apriori olarak objektif karakterli doğruluğu ahlâk alanında kabul etmez. Onun anlayışında doğruluk, dinamik bir bağlama sahip, zaman ve şartlar altında yanlışlanabilir bir özellik arz eder (MacIntyre ve Emmet, 1970, s. xiv. Akt. Kala, 2015, s. 44).

Bu durum MacIntyre'in erdemlerinin dinamik olduğunu ifade etmektedir. Özlem'in analizlerinde ise ahlakların dayandığı inanç ve düşüncelerin yani ahlak

ilkelerinin görelî olduğu öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Özlem; evrensel bir ahlaki ödev bütününden söz edebilmenin zorluğundan da söz etmektedir ki burası MacIntyre ile benzeştiği noktadır. MacIntyre düşüncesinde etkin olan değişken toplumsal yapı farklılıkları erdemi, erdemler de bu farklılıkları beslemektedir. Bu dinamik süreç MacIntyre felsefesinde, tıpkı Aristoteles'te olduğu gibi sabit erdemlerin sıralanmasını güçleştirmektedir.

3.3. MacIntyre'in Aydınlanma Eleştirisi ve Erdem Öğretisi

MacIntyre'a göre içinde yaşadığımız çağın sorunları daha önceki dönemlerle benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan sorunların kökeni aynı olabilmektedir. Bu nedenle tarihsel dönem ve yaklaşımlarla hesaplaşmak gerekmektedir. Ancak MacIntyre'a göre felsefe bu tarihsel sorunları çözememektedir. Bunun nedeni ise Aydınlanma kültürüdür (MacIntyre, 1964, s. 511). Yani ona göre aydınlanmanın çözemediği sosyal ve kültürel problemler günümüzdeki ahlaki sorunların da nedenlerini oluşturmaktadır. Buradan hareketle ahlakın sağlam temeller üzerine yapılandırılmadığını düşünen MacIntyre; bu sorunun çağdaş sorunlara da neden olduğunu vurgular. Ahlakı akıl ve tutkular üzerinden gerekçelendirme çabaları yetersiz olmuştur.

"Hume, A. Smith, Diderot, Kant ve çağdaşlarıncı yapılan girişimler, rakip ve hatta ortak ölçülemez pozisyonlar arasındaki çözümsüz tartışmalar dizisine katkıda bulunmanın ötesine geçememiş ve Kierkegaard'ın Enten-Eller'inde (Ya-Ya da) hiçbir rasyonel haklı çıkarımı verilemeyen bir seçim tipini ortaya atmasıyla sonuna varmıştır: "Modern kültürdeki bu keyfilik ögesi felsefî bir keşif olarak sunulmuştur" (Hünler, 2001, s. XV).

MacIntyre düşüncesinde din, ahlak için ortak bir zemin sunmamaya başlamıştır. Dolayısıyla da bu sorunu felsefenin çözmesi beklenmeye başlanmıştır. MacIntyre'a göre bu konuda Kierkegaard'ın da başarısız olmasında, Aydınlanma döneminin etkileri söz konusudur. MacIntyre Aydınlanma dönemi filozoflarını "özel ahlakın mirasçıları" olarak görmektedir (Balcı, 2016, s. 219).

Aydınlanma filozofları ahlak söz konusu olduğunda geleneksel formların yerine seküler olan bir şeyleri koyma girişiminde olmuşlardır. Bu değişimi ortaya

koyan düşünürler yaşanan değişimi bir tür ilerleme olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim bu seküler değişim bireylerin ahlaki özgürleşmesinin de önünü açmıştır. Bu doğrultuda birey, hem Tanrısal söylemin hem de teleolojik söylemin hiyerarşik baskısından kurtulmuştur. Ancak bu baskılardan kurtulan bireyler, MacIntyre'a göre duygucu bir etiğe saplanarak eğitin toplumsal olan yönünü dikkate almamışlardır. Bununla birlikte ahlak daha önce sahip olduğu kategorik özelliklerden ve ilkelerden de yoksun kalmıştır (Balcı, 2016, s. 216).

MacIntyre, Aydınlanma düşüncesini eleştirmesi bakımından ise Nietzsche felsefesini öne çıkarmaktadır. Nietzsche, ona göre Aydınlanma felsefesinin ahlaki yaklaşımlarını eleştirel bağlamda ele alan ilk düşünürdür. Ancak MacIntyre Nietzsche'yi de eleştirmektedir. Nitekim MacIntyre düşüncesinde ve erdem öğretisinde, Aristoteles'in tamamen kenara atılması gibi bir durum söz konusu değildir. MacIntyre, Aristoteles'in yeniden yorumlanması gerektiği üzerinde dururken, onun birçok açıdan da başarılı olduğunu aktarmaktadır. Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesinin getirdiği seküler bireycilik önemli iken; bu bireyciliğin emotivisit bir bağlamda eleştirisinin de yapılması gerektiğini vurgulayan MacIntyre; daha sonra ise ahlakın sağlam temeller üzerine bina edilmesi için Aristotelesçi yaklaşımı, özellikle erdem öğretisi bakımından yeniden ele almaktadır (MacIntyre, 2001, s. 56).

Şüphesiz Aristoteles düşüncesinde Aydınlanmanın eleştirisi diye bir şeyden bahsedemeyiz. Ancak Aristoteles de kendi dönemindeki ahlak felsefelerini tamamıyla kabul etmemiş ve eleştirel bir tutum sergilemiştir. Nitekim o bu bağlamda idealizme karşı realizmi de öne çıkarmıştır. Gelinek noktada her iki düşünürün de kendi dönemindeki fikirlerle hesaplaştığı görülmektedir.

3.4. MacIntyre'de Erdem Tasarımı

MacIntyre erdem tasarımı fikrini tesis ederken tarihsel dönemlere yer vermektedir. Nitekim MacIntyre için tarihsel dönemlerin felsefi bağlamında incelenmesi, yeni yaklaşımların oluşturulması bakımından önem kazanmaktadır. Bu

doğrultuda MacIntyre farklı dönemlerden örnekler vermektedir. Homeros'tan başlayarak Platon gibi düşünürlerden örnekler ve fikirler vererek erdem tasarımı tesis etmektedir. Bununla birlikte MacIntyre dini kutsal metinleri de incelemiştir. Görüşler arasındaki ilişkileri analiz eden MacIntyre, erdem öğretisinin geçirdiği dönüşümün izlerini sürmüştür. Bu bakımından yapılan tarihsel incelemeler MacIntyre düşüncesine de yön vermiştir. Yani kısaca o, kendi erdem tasarımı tarihsel görüşleri inceleyerek tesis etmiştir. Kendi erdem tasarımının hem aydınlanmanın yarattığı sorunları çözeceğini hem de evrensel ve birleştirici bir ahlak yaklaşımı sunacağını ifade etmektedir (MacIntyre, 2001, s. 45).

MacIntyre kendi erdem tasarımıdaki çekirdek kavramları yapılandırırken üç farklı aşamayı öne çıkarmaktadır. Bunlar daha önceki başlıklarda da ifade edildiği gibi; pratik, insan yaşamının birliği ve gelenektir. MacIntyre erdem tasarımının üç aşamanın ilişkisini ise şu şekilde ifade etmektedir:

“...sonra gelen her aşama, bir öncekinin açıklanmasını zorunlu kılar; ama tam tersi doğru değildir. Önce gelen her aşama, bir sonraki aşama tarafından hem değişikliğe uğratılır, hem de ikincinin ışığında yeniden yorumlanır; ama önce gelen her aşama da bir sonraki aşamanın temel kurucu öğelerini oluşturur. Kavramın gelişim sürecindeki ilerleyiş, her ne kadar kolayca özetlenebilir olmasa da, çekirdeği bu kavram tarafından şekillendirilen geleneğin tarihiyle yakından ilişkilidir (MacIntyre, 2001, s. 277).

MacIntyre'in bu ifadelerinden de anlaşıldığı üzere bir aşama bir diğer aşamayı tamamen yok etmemektedir. Özellikle sonra gelen aşama bir öncekinin verilerini daha bütüncül olarak ele alsa da onu tamamen yok etmez. Burada MacIntyre'in erdem görüşünde, erdemlerin Aristoteles felsefesindeki gibi karakter ve düşünce erdemleri şeklinde ayrılıp sıralanmadığı görülür. Bunun en önemli nedeni, MacIntyre'in erdem görüşünde tarihselliğin ve toplumsallığın baskın olmasıdır. Öyle ki bu yaklaşım, erdemlerin değişkenliğini ve dinamik olması durumunu getirmektedir. Ancak MacIntyre düşüncesinde erdemler sıralı bir şekilde ele alınmamış olsa da, spesifik olarak erdemlerden hiç bahsedilmiyor da değildir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, MacIntyre'da Aristotelesvari bir sıralama ve bölümlenimin olmamasıdır. Oysa gerek Aristoteles gerekse de Platon düşüncesindeki düalist evren görüşü etik felsefelerine yansımış ve dolayısıyla erdemler sıralı ya da bölümlü bir

şekilde ele alınmıştır. Ancak MacIntyre düşüncesinde böyle bir evren görüşü söz konusu olmadığı gibi, MacIntyre Antik Yunan dünyasındaki gibi bir sistem filozofu da değildir. Bu bağlamda MacIntyre, değişen toplumsal yapıların erdemleri de şekillendirdiğini vurguladığından, erdemlerin bu dinamizm içinde ele alınması gerektiğini söyler (MacIntyre, 2001, s. 338). Erdem, dostluk vb. erdemlerden bahseden MacIntyre, yine de bu erdemleri Aristoteles gibi sıralı bir şekilde sınıflandırmamıştır. Çünkü tarihsel devinim buna izin vermemektedir. Örneğin basit anlamda; aç gözlülük olarak ifade edilebilecek olan ve Aristotelesçi çerçeveden bakıldığında bir zaaf olarak görülen “pleonexia”, günümüzde modern üretim faaliyetlerinin itici gücüne dönüşmüştür (MacIntyre, 2001, s.335). Sonuç olarak MacIntyre; toplumsal ve tarihsel olarak değişen yapıların, erdemlerin ele alınış biçimlerini de değiştirdiğini vurgulamaktadır denilebilir.

3.4.1. Pratik

MacIntyre, aşamalı erdem anlayışının birinci kavramı olan pratik kavramını, Aristoteles üzerinden hareketle tesis etmektedir. Aristoteles pratik kavramını insani faaliyetler bağlamında ele almıştır. MacIntyre da benzer şekilde değerlendirmektedir. Nitekim Aristoteles için insani faaliyetlerin birbirlerine karşı bir üstünlüğü söz konusudur. Bununla birlikte pratiklerin en önemli tarafı erdemlerin pratikler içinde anlam kazanmasıdır. MacIntyre Aristoteles’in bu pratik yaklaşımını önemli bulsa da yeterli bulmamaktadır. Çünkü MacIntyre Aristoteles’ten farklı olarak erdemlerin gelişme alanını sadece insani etkinlikler olarak sınırlamamaktadır. Gelinek noktada MacIntyre pratik kavramını Aristoteles’ten farklı bir çerçevede tanımladığını ifade etmektedir. MacIntyre’a göre pratik şöyle tanımlanmaktadır:

...toplumsal olarak oluşturulmuş yardımlaşmacı insansal etkinliğin, kendisi aracılığıyla o etkinliğe içsel olan iyilerin, o etkinlik biçimine uygun ve kısmen kesin olan üstünlük standartlarına ulaşmaya çalışma sürecinde, içerilen insansal iyi ve amaç tasarımlarının ve üstünlükleri başarmak için gerekli insansal gücün düzenli olarak genişletilmesiyle sonuçlanacak biçimde gerçekleştirildiği, herhangi bir tutarlı ve karmaşık biçimdir (MacIntyre, 2001, s. 278).

Görüldüğü üzere MacIntyre, pratik kavramını toplumsal olarak oluşturulmuş olan kültürel etkinlik olarak kullanmaktadır. Pratik kavramını örnekler üzerinden de analiz eden MacIntyre düşüncesinde içsel iyilerin sergilenmesinde bu pratiklerin önemi büyüktür. MacIntyre, satranç oyununda taşların dizilmesinin ya da futbol oyununda topa ustaca vurmaya birer pratik olarak kabul etmez. Ancak satrancın kendisi ve futbolun kendisi bir pratiktir. Bununla birlikte aynı şekilde duvar örmek demek bir pratik değilken mimarlık önemli bir pratiktir.

MacIntyre düşüncesinde pratik kavramı söz konusu olduğunda önemli olan ilke dışsal ve içsel iyilerdir. Bu ayrımın anlaşılması için de satranç örneğini veren MacIntyre; insanların satranç oynayarak makam ve para gibi dışsal iyi edinebildiğini ifade eder.

Bununla birlikte bu dışsal iyilerin kazanılması için hile gibi yollara da başvurulabilir. Satranç oyunundaki pratiğe içsel olan iyiler, bireyin satranç sonunda analitik zekâsının gelişmesi, strateji becerilerinin gelişmesi gibi davranışlardır. İçsel iyilerin kazanılmasında bir hile söz konusu değildir. Bireyin bu değerleri kazanmasında kendine söylediği yalanlar ise sadece kendini kandırmasına neden olacaktır.

MacIntyre, içsel iyilerin her insanı geliştirebilir olduğuna inanmaktadır. Ancak bu içsel iyilerin geliştirilmesinde yapılacak olan pratiklerin önemi büyüktür. Pratiklerin yapılması ise içsel iyilerin gelişmesini sağlayacaktır. Bununla birlikte geliştirilmek istenen içsel iyiler, iynin konusuna uygun pratiklerin seçimiyle ilgilidir (MacIntyre, 2001, s. 288).

3.4.2. İnsan Hayatının Bütünselliği

Pratikler, erdemler için giriş niteliğinde bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere bu pratiklerin seçimi bireylerin erdemli olması bakımından son derece önemlidir. Nitekim ilgili pratikler geniş bir alanı kapsadığından toplumsal olarak tercih edilecek olan pratiklerin seçiminde etkin olacak olan ilkenin tutarlı olması gerekmektedir. Bu noktada insan hayatının bütünselliği öne çıkmaktadır.

Bu tanımlama zaman zaman insan hayatının öyküsel birliği olarak da karşılık bulmaktadır.

MacIntyre'ın insan hayatının bütünselliğini ortaya koymaya çalışmasında etkili olan bazı nedenler bulunmaktadır. Nitekim daha önce aydınlanma ve modernite eleştirisi bağlamında MacIntyre; insan hayatının bölümlenmesine karşı çıkarak bütünselliğe vurgu yapmıştır. Bütünselliğe olan vurgusunun altında yatan bir diğer neden ise ahlaki ve erdemsel bütünlüklerdir. İnsan hayatının gençlik ya da yaşlılık gibi ayrılması her dönemde farklı erdemlerin öne çıkarılmasına neden olabilmektedir. Oysa insan için ahlak yaşamın bölümlenmesinden bağımsız olarak bir bütünlük arz etmektedir (MacIntyre, 2001, s. 301). Benzer bir eleştirinin Wallerstein tarafından da kapitalizm üzerinden yapıldığı görülmektedir. Nitekim Wallerstein'e göre kapitalizm, insanları bölümlenerek onları ilgili sınıflarına göre değerlendirmektedir (Wallerstein, 1996, s. 23).

Hayatın bütünsel olarak algılanmasında olumsuz etkisi olan diğer iki felsefi yaklaşım ise analitik düşünce ve varoluşçuluktur. Nitekim MacIntyre'a göre her iki yaklaşımda da bireyin rolleri kendi içinde ayrılmıştır. Analitik düşüncede ise erdemlerin ayrıştırılarak incelenmesi söz konusudur. MacIntyre (2003, s.43)'a göre ise insan hayatının bütünsel bir tarihsellik ve öyküsellikle ele alınması gerekmektedir. Bireyin yaptığı davranışların anlamı kendi ortamı içinde anlamlı olacaktır. Bu anlamın ortaya çıkmasında ise ortamın ve değişkenlerin öyküsel birliği bu açıdan önem kazanmaktadır.

İnsan hayatını öyküsel bir formda ele alan MacIntyre için bu öykünün bir sonraki aşamasının bilinmesi söz konusu değildir. Nitekim bireyler bu hayatı kendi başlarına değil diğer bireylerle birlikte yaşamaktadır. Ortak bir gelecek fikri ise bireyler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri barındırmaktadır. Her birey kendi "telos"una doğru giderken bireysel fikirleri bağlamında toplumla da çatışabilmektedir. Gelinek noktada insan hayatının bir bütünsellik içinde ele alınmasının, erdemlerin ve ahlakın tesis edilmesinde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu bütünlük içinde ise yarının ön görülemezliği ile telos fikri yan yana

bulunmaktadır. Nitekim MacIntyre'a (2001, s. 319) göre "insan; pratik ve edimlerinde, en az kurgularında olduğu kadar, öz olarak öykü-anlatan bir hayvandır".

İnsan hayatının bütünsellik içinde ele alınması onun Aristoteles'teki gibi sınıflandırılmayacağını göstermektedir. Bu tip sınıflamalar bireylerin; hayatın ön görülemezliğini de ıskalmasına neden olacaktır. Oysa hayat belirsizliklerle doludur. Bu belirsizlikler de bütünselliğin bir parçasıdır. Dolayısıyla da ahlak bu bütünselliğin içindeki belirsizliklerden beslenebilmektedir denilebilir.

3.4.3. Gelenek

MacIntyre düşüncesinde insan, erdemleri tek başına değil diğer bireylerle birlikte yaşayabilmektedir. Bununla birlikte iyi yaşam koşullarda da bağımsız değildir. Nitekim içinde bulunduğumuz spesifik koşullara göre iyiye olan bakış da değişebilmektedir. Bu bağlamda erdemler, kavramsal olarak aynı olsa da tarihsel ve toplumsal olarak bu erdemlere yüklenen anlamlar ya da davranışlar da değişmektedir. Benzer bir durum Mengüşoğlu tarafından da dile getirilmiştir. Nitekim Mengüşoğlu, değerlerin değişmese de bu değerlere bağlı olan davranışların değiştiğini vurgulamaktadır (Mengüşoğlu, 1965, s. 4).

MacIntyre, içinde bulunduğumuz toplumsal yapının ve ilişkilerin de bizim ahlaki yapımızı etkilediğini ifade eder. İnsanlar tarihsel olarak birçok rol ve davranışın taşıyıcısı olarak da bir geleneğin oluşmasını sağlarlar. Oluşan bu gelenek, seküler olabildiği gibi dini de olabilir (Mulhall, 1992, s. 90). Her ne kadar gelenek kavramı daha çok durağan ve statik olarak görülse de, MacIntyre için gelenek kavramı dinamik ve değişkendir. İnsanların toplumsal süreç içinde geleneğe yön verdiğini vurgulayan MacIntyre, geleneklerin ortadan kalkabileceğini de vurgulamaktadır.

Gelenek kavramını bu şekilde ifade eden MacIntyre; ahlaki rölativizme bulaşmakla eleştirilmektedir. MacIntyre, insanın gelenekler tarafından ahlaki bir sıkıştırma içinde olmadığını ifade etse de devam eden çalışmalarında da bu eleştirilere cevaplar geliştirmiştir (Horton ve Mendus, 1994, s. 12). Geleneklerin dinamik bir yapısının olması ise pratiğe bağlıdır. Nitekim geleneklerde pratiğin içi anlam

bulmaktadır. Pratiklerin farklılaşması geleneklere de yansımaktadır. Geleneğe bağlı olan içsel iyiler uygulanmadıkça geleneklerin kaybolması söz konusu olur.

3.5. MacIntyre'in Erdem Anlayışının Politik Yansımaları

Ahlak felsefesi ve erdem anlayışları içinde bulunan politik ideolojilerden bağımsız değildir. Bu politik durumların başında ise liberyan ve komüniteryan yaklaşımlar gelmektedir. Bu bağlamda Rawls ve Drovkin gibi düşünürler liberyan ahlakın savunucusu olmuş, MacIntyre ise daha çok komüniteryan gelenekle birlikte anılmıştır. Komüniteryan tutum, liberallerin insanın bugünkü sorunlarını çözemediğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte komüniteryan anlayış liberal yaklaşımları, toplumsal etkilerin göz ardı edilmesi yönüyle eleştirmektedir (Üskül, 2003, s. 227).

Komüniteryanist yaklaşımların daha kolektivist olması nedeniyle insan, toplumsal ve kültürel alanlar tarafından inşa edilmektedir. Bu bağlamda insanın çevresindeki ardılların ahlaki olarak belirleyici olması söz konusudur. Komüniteryan yaklaşım genel olarak bu şekilde özetlenebilir. Ancak literatür genel olarak incelendiğinde MacIntyre, komüniteryan olarak adlandırılmaktadır (Hünler, 1997, s. 357). MacIntyre ise literatürdeki bu farklılaşmayı aynı şekilde yorumlamamaktadır.

Literatürün sağlıklı değerlendirilmesi adına Hünler (1997)'in çalışması bizlere yol göstermektedir. Nitekim Hünler (1997, s. 357) de MacIntyre'in komüniteryan safta yer almasını doğru bir analiz olarak görmemektedir. Komüniteryan adlandırılması sadece liberalizmin eleştirilmesi sonucunda oluşmaktadır. Ancak liberalizmi eleştirmek demek komüniteryan olarak adlandırılmak için yeterli değildir. Nitekim liberalizm birçok farklı açıdan da eleştirilmektedir. Liberal değerlerin benimsenmemesi komüniteryan olarak adlandırılmak için yetersiz kalmaktadır.

Gelinen noktada MacIntyre'in eleştirilmesine rağmen komüniteryan olarak adlandırılması yersizdir. Çünkü MacIntyre düşüncesinde toplum tasavvuru insani bir iyiye adanmıştır. Bu yaklaşım ise antik toplumları anımsatmaktadır. Dolayısıyla MacIntyre, toplumsallığı iyi kavramı üzerinden inşa etmektedir. Buradaki en önemli ayrım şudur ki; MacIntyre'in toplumsallık anlayışında birey tamamen dışta kalan bir

sosyal yapı da değildir. Bu ayrım MacIntyre'ın kolaylıkla komüniteryan olarak adlandırılmasını da engellemektedir.

Erdemlerin toplumsal ahlak içinde anlam bulması MacIntyre'ın önde gelen düşüncelerinden biri olsa da insanların bireysel pratiklerle kendi erdemlerini geliştirmesi söz konusudur. Ancak MacIntyre liberal ilkelerin hâkim olduğu bir zeminde modern toplumun çıkmaza soktuğu değerlerin de yeniden anlaşılmasının zor olduğunu ifade etmektedir. Ancak her ne kadar Hünler'in ifadesi ile komüniteryan olarak adlandırılması zor olsa da, literatürde genel olarak liberyan karşıtı olarak ele alınmaktadır.

İnsan hayatının öyküsel bütünselliğinden bahseden MacIntyre için liberal bireycilik bu bütünlüğün anlaşılmasının önündeki engellerdendir. Bununla birlikte liberal bireycilik, insanların tarihten ve toplumdan da soyutlanarak ele alınmasına neden olmaktadır. Liberal yaklaşımları bu şekilde eleştiren MacIntyre'ın çözümünde toplumsallık ve bütünsellik öne çıksa da Aristotelesçiliğin de doğru yorumlanması önemlidir (Elmalı, 2006, s. 402). MacIntyre'a göre çözüm, son dönemde, yani üç yüz yıldır ahlak felsefesinin ve sosyolojinin çabasına karşın, liberal-bireyci anlayışın rasyonel bir açıklaması yapılamadığına göre, Aristotelesçi gelenek ve rasyonaliteyi ahlak anlayışı konusunda yeniden yorumlayarak hâkim kılmakta aranmalıdır (MacIntyre, 1984a, s. 259).

Erdemleri Aristoteles gibi sınıflandırmayan ve tek tek sıralamayan MacIntyre için erdemlerin en temel özelliğini dinamizm oluşturmaktadır. Bu dinamizmi tesis eden değişken ise toplumsallıktır. MacIntyre'ın bu farklılığı ise Aristoteles düşüncesinde yer almamaktadır. Nitekim geleneksel Yunan düşüncesinde olduğu gibi- devamında da- insan genel olarak ruh ve beden olarak ikiye ayrılarak ele alınmıştır. Bu durum ise ahlakın da sınıflanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak MacIntyre, modern dönemi eleştirirken bu düalizmi aşmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda erdem tasarımlarından söz etmektedir. Nitekim bütünselliği ve bütünselliğin dinamik olduğunu da vurgulayan MacIntyre; pratik kavramı üzerinden ise Aristoteles ile uyushmaktadır. Çünkü her iki düşünür için de erdemler pratikte anlam kazanmaktadır. Ancak MacIntyre Aristoteles'ten farklı olarak erdemlerin gelişme alanını sadece insani

etkinlikler olarak sınırlamamaktadır. İşte tam da bu durumda siyasal ve toplumsal alan da erdemlerin değişmesinde ve gelişmesinde etkili olmaktadır. Bireyin dışındaki diğer değişkenler MacIntyre düşüncesinde Aristoteles'e göre daha öne çıkmaktadır. Bu durum ise onun komüniteryan olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Ancak bu değişkenlerin Aristoteles'te baskın olmadığı görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARİSTOTELES ve ALASDAİR MACINTYRE'İN ERDEM ETİĞİ

ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. Aristoteles ve MacIntyre'ın Etik ve Erdem Görüşlerinin Karşılaştırılması

Öncelikle araştırmanın ilerleyen bölümlerinde yeni bir başlıkla ifade edileceği gibi ve bundan önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere; MacIntyre, genel ahlak felsefesi itibariyle Aristoteles'ten etkilenmiş bir filozof olarak öne çıkmaktadır. Ancak iki filozofun farklılaştığı yeri, toplumsal ve tarihsel alanın erdemlerle kurulan ilişkisi oluşturmaktadır. Bu bağlamda MacIntyre, Aristoteles'in erdemleri toplumsal alandaki değişkenlerden soyutlayarak ele aldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte yine MacIntyre'a göre, Aristoteles'te erdemi belirleyen şey de insanın telosudur (MacIntyre, 1984a, s. 184). Bu görüşten hareketle denebilir ki, MacIntyre'ın erdem anlayışında Aristoteles'ten farklı olarak toplumsal olan durum dikkate alınmaktadır.

MacIntyre'ın erdem anlayışının şekillenmesinde “nasıl bir insan olmalıyım?” sorusu merkeze alınarak; davranışların ve ilgili problemlerin çözülebileceği önem kazanmaktadır. Peki, bir insan nasıl bir insan olması gerekliliğini hangi ölçütler ışığında belirleyebilecektir? İşte bu durumda toplumsallık algısı, MacIntyre düşüncesinde belirleyici bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Nitekim içinde bulunduğumuz reel durum, ahlakın ve erdemlerin tercih edilmesinde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca toplumun inşasında var olan ahlak ya da erdem sorunlarının toplum merkezinde tespit edilmesi önem kazanmaktadır (MacIntyre, 1982, s. 293).

MacIntyre, insanın nasıl bir insan olmasına yönelik gerekliliğin belirlenmesinde bu soruyu araştıran bireyin kendi toplumsal rollerinin farkında olması gerekliliğini belirtmektedir. İçinde bulunduğumuz toplumun erdemlerinin ve insanların neye iyi neye kötü dediği temel halk tutumlarının da bilinmesi gerekmektedir. Toplumların sahip olduğu erdem anlayışlarının olduğunu savunan

MacIntyre; erdemi ele alırken bu gerçeklik üzerinden değerlendirir. Yani MacIntyre’a göre sosyal gerçeklikten bağımsız bir erdem inşa edilemez.

MacIntyre’a (1984a, s. 323-324) göre;

Erdemler, yalnızca pratikleri ayakta tutan ve bu pratiklere içsel olan iyileri başarmamızı olanaklı kılan eğilimler değil, ama aynı zamanda, karşılaştığımız kötülük, tehlike, ayartma ve akıl çelmelerin üstesinden gelmemizi sağlayarak söz edilen türden bir iyiyi arayış sürecinde bize destek olacak ve bizleri gittikçe yükselen bir ben-bilgisiyle, bir iyi bilgisiyle donatacak olan niteliklerdir

MacIntyre düşüncesinde bu erdemlerin politik ve sosyal bir karşılığı da bulunmaktadır. Nitekim erdem toplumsallıkla birlikte ele alınan bir şey olarak öne çıkmaktadır. İyi olan davranışların ve erdemlerin niteliğini belirleyen şey de toplumsal olarak ifade edilirken, erdemler de ideal bir toplumun inşasında hem sosyal hem de politik olarak yer almaktadır. Bu ayrım Aristoteles’teki karakter ve düşünce erdemlerine denk gelmektedir.

MacIntyre tarafından tarihsel ve toplumsal gelenek, erdemlerin taşıyıcı unsurları olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla var olan toplumsal ve tarihsel gerçeklikten soyutlanamazlar. Erdemlerin pratikler olarak içsel iyileri başarması gerekmektedir. Bununla birlikte erdemleri ikinci bir aşama olarak da hayatın tamamına yönelik iyi yönde katkıda bulunan ahlaki ilkeler olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Son aşamada ise erdem, insani olan iyinin peşinden koşmayı aşılmalıdır. Ancak bu insani olan iyi, toplumsal gelenek içinden şekillenmektedir.

MacIntyre felsefesinde erdem bu üç aşamayı içermektedir. Ve ona göre erdem de ahlak da sosyolojik bir karakter taşımaktadır. Bu doğrultuda hem birey hem pratik hem de gelenek kavramı ahlaksal bir nitelikle insani olan iyilikte toplanmıştır. İnsani olan iyi tarihsel ve toplumsal fikirlerin ışığında ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda MacIntyre düşüncesinde erdemlerin Aristoteles’ten farklı olarak göreceli ya da değişken olduğu görülmektedir. Bu farklılığın oluşmasındaki esas nokta ise MacIntyre’ın ısrarla hem gelenekler hem de pratikler üzerinden toplumsallık vurgusu yapmasıdır. Toplumsallık vurgusu ile birlikte tarihsellik vurgusunun da yapıldığı görülmektedir. Nitekim değişken olan bir şey erdem de olsa kavramsal ve pratikler açısından değişime-dönüşüme açıktır. Aristoteles’in daha çok erdemlerin ne olduğuna

dair bilgi verdiği ve işlevlerine göre üzerinde durmadığı söylenebilir. Bu tutum da her iki düşünürün farklılaşmasına neden olmaktadır (Kuçuradi, 1997, s. 45).

4.2. MacIntyre'in Etik Görüşlerinde Aristoteles'in Etkileri

MacIntyre'in Aristoteles'i eleştirdiği temel nokta tarihsellik ve toplumsallık göndermelerinin yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu eleştiriden hareketle MacIntyre'in Aristoteles'in görüşlerinden etkilendiği de görülmektedir. Nitekim MacIntyre Aristoteles'in erdem fikrinin kendi tarihsel dönemini uygulamaya çalışmış ve bu durumda tarihsellik ve toplumsallık gibi değişkenlerin farkına varmıştır. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde MacIntyre'in sosyal ve politik hayata aktarmak düşüncesinin ilk örneklerinin Aristoteles düşüncesinde yer aldığı görülmektedir. MacIntyre'in bu konudaki ilham kaynağı da Aristoteles olmuştur (MacIntyre, 1996, s. 54).

MacIntyre'in *Erdem Peşinde* adlı eserinde vurguladığı üzere (2001, s. 222) Aristoteles düşüncesinde erdemler hayata bir tür praksis olarak yansımaktadır. Bu bağlamda da politik olan alan öne çıkmaktadır. Nitekim erdemlerin temsil edilmesi için sosyolojik bir alan gereklidir. Diğer türlü ahlak ve erdem solipsist bir yapıya bürünebilmektedir. MacIntyre'in aktardığına göre;

Aristoteles'e göre, insansal yaşama özgü erdemlerin gerçekten ve tam olarak hayata geçirilebileceği tek siyasi yapı şehir-devlettir. Dolayısıyla, erdemlere dair felsefi bir kuram, en çağdaş erdem pratikleri tarafından hali hazırda örtük biçimde içerilen ve bu pratikçe ön kabullenilmiş, ama henüz ortaya çıkmamış felsefi kuramı kendisine konu edinen kuramdır. Kuşkusuz bu, söz konusu pratik ve pratikte örtük olarak bulunan, ama henüz ortaya çıkmamış felsefi kuramın normatif olmasını gerektirmez, çünkü felsefe zorunlu olarak bir sosyolojik, ya da Aristoteles'in söylemiş olabileceği gibi, bir siyasi bakış-noktasına sahiptir (MacIntyre, 2001, s. 222).

MacIntyre (1990, s. 11)'in etik görüşlerinde Aristoteles'in etkileri, hem erdemler bakımından hem de erdemlerin uygulama ve gelişme alanı bulması bakımından olmuştur. Erdemlerin inşasında ve gelişmesinde sosyolojik alan öne çıkmaktadır. Bununla birlikte MacIntyre düşüncesinde erdem o anki pratiğin içinden çıkmaktadır. Aristoteles düşüncesinde ise erdemlerin pratik olarak hayata geçirilebileceği alan politik yapıdır.

MacIntyre; Aristoteles'in erdemlerinin genel değil, belirli bir topluluğa ait olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu erdemlerin ilgili topluluk üzerinden tarihsellik formuyla ele alınması gerektiğini düşünür. Ona göre Aristoteles'in erdem anlayışı bu şekilde ele alınmalıdır, statik değil dinamik olmalıdır. Bununla birlikte MacIntyre Aristoteles'in iyiye dair olan yaklaşımlarının da olgusal olduğunu ifade etmektedir. Ancak aynı erdemler insan doğasının metafizik bir parçası olarak da yorumlanabilmektedir.

MacIntyre, Aristoteles'in erdemleri belirli bir insan doğası görüşü üzerinden belirlediğini vurgulamaktadır. Ancak burada Aristoteles söz konusu olduğunda iki farklı yaklaşım öne çıkmaktadır. Telos fikrini de benimseyen Aristoteles için erdemler ve iyi, bir telos düşüncesi üzerinden mi yapılanmaktadır? Ya da iyi ve erdemli olan şey polis devletinin içinde mi bir telos yaşayacaktır? Bu doğrultuda Aristoteles'te her iki yaklaşımın da etkili olduğu söylenebilir (Knight, 2007, s. 65). Çünkü erdemler polisin ayırt edici yapısı içinde gelişmektedir. Ancak iyi olan şeyin evrensel bir nitelik kazanmasında da insanın doğası ve ereksellik etkili olabilmektedir. Şu durumda erdemler insan doğasının metafizik bir parçası olarak polis devletinde yansıma alanı bulacaktır.

Aristoteles'in bu yaklaşımı MacIntyre'ı etkilediği gibi, kendisinden sonraki pratik ahlak felsefelerini de etkilemiştir. Nitekim erdemlerin ya da ahlak felsefelerinin pratik alana yansımaları demek; bu erdemlerin nazarında bir toplumun ve siyasal ortamın kurulmasına da bağlıdır. Aksi takdirde erdemlerin toplumsal alana şekil vermesi, söz konusu olmaktan çıkmaktadır. Oysa ahlak ve erdemler, iyi bir siyasal ve politik alanda yaşanabileceği gibi aynı zamanda bu alanlara şekil de verebilirler. Çünkü ahlakın praxis olan bir tarafı vardır. Bu durum göz ardı edildiğinde her iki düşünürün yaklaşımı da askıda kalmaktadır. Oysa her iki düşünür de ahlakın yapıcı bir unsur olarak toplumsal alanda kurucu bir rolde olması gerekliliğini vurgulamıştır.

MacIntyre bu bakımından Aristoteles'in erdem düşüncesini benimser. Ancak MacIntyre içinde bulunulan çağın ve toplumsal şartların da erdemler açısından rolünün olduğunu vurgular. Bu durumda insanlar, içinde yaşadıkları toplumsal durumlara göre de erdemler geliştirebilmektedir. Ortak erdem fikirlerinin oluşması bakımından Antik

Yunan 'da polis varsa MacIntyre'da günümüzde de bu durumun sosyolojik olarak yapılanması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre ortaklaşa projelerin gerçekleştirilmesinde, kurulacak olan okul gibi kurumların da katkısı olacaktır (MacIntyre, 2001, s. 151).

4.3. MacIntyre'm Aristoteles'i Eleştirdiği Düşünceleri

MacIntyre, Aristoteles'e dair açıklamalarını ve eleştirilerini daha çok *After Virtue* adlı eserinde ortaya koymuştur. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere MacIntyre'm Aristoteles'e dair temel eleştirisi, tarihsellik ve toplumsallık üzerine bina edilmiştir. Bu başlıkta kısaca buna değinilecektir.

Öncelikle MacIntyre, Aristoteles'in erdemlerin bütünlüğünden bahsettiğini ve bunu vurguladığını aktarmaktadır. Erdemlerin ayrılmaz bir bütün içinde olması ise MacIntyre'a göre insan hayatının çelişkilerle dolu olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Nitekim MacIntyre, insan hayatının sosyolojik-psikolojik olarak inişler çıkışlar barındırdığını ve bu değişimin erdemler yönünden farklılıklar oluşturduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla MacIntyre, Aristoteles'in bu erdem yaklaşımını eleştirmektedir (Balci, 2017, s. 76).

MacIntyre bir takım diğer düşünürlerin yaptığı gibi Aristoteles'in köleciliği savunmasını da eleştirmektedir. Ancak bu tutumun eleştirilmesi kendi dönemi içinde yapıldığından Aristoteles'in genel sistemi içinde bu tutumun pek tutarsız bir etkisi bulunmamaktadır. Nitekim MacIntyre'm temel eleştirileri de kölelik üzerinden değil, erdem tasarımı üzerinden olmuştur.

MacIntyre'm Aristoteles'i eleştirdiği bir diğer nokta ise teleoloji anlayışıdır. Nitekim MacIntyre; Aristoteles'in teleoloji anlayışının metafizik bir biyolojiye dayandığını ifade etmektedir. Bu tutum ise sosyal olan durumun değişikliğinin görülmesini engellemektedir. Bununla birlikte ahlakın istemeden de olsa organik bir yapıya bürünmesi söz konusu olmaktadır. Bu doğrultuda MacIntyre'm bir diğer eleştiri noktası ise Aristoteles'in etik anlayışının polisle olan ilişkisidir. Burada MacIntyre'a göre toplumsal bağlam göz ardı edilmiştir.

MacIntyre her ne kadar Aristoteles'i bu üç temel yönden eleştirmiş olsa da, kendi etik görüşlerini bina ettiği temel, bu eleştirileri güçlü yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda MacIntyre; Aristotelesçiliğin yeniden ele alınmasının ve bu eleştirel noktaların doğru yorumlanmasının gerektiğini ifade etmektedir. Aristoteles'in bütünsel yaklaşımını da eleştiren MacIntyre; düşünce ve karakter erdemlerinin birlikte ele alınmasını sorun olarak görmektedir. MacIntyre; Aristoteles'in erdemlerin birliği görüşünün de çok anlaşılır olmadığını vurgular. Nitekim bu husus farklı düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Bu noktada eleştirinin temel çıkış noktasını hayatın değişimine karşı statik kalınması oluşturmaktadır.

Bu durumu MacIntyre (2001, s. 234-235) şu şekilde ifade etmektedir.

Aristoteles'in, basitçe, insansal iyi karmaşasına dair oldukça basit ve basit olduğu kadar bütünlüğü de olan bir görüş sunmakta olduğunu söyleyebilir. Bu kişiye göre, bir bütün olarak Yunan toplumunu ya da antik dünyanın geri kalanını bir kenara bırakalım, yalnızca Atina toplumu gerçeğine bakacak olursak, bulacağımız şey aslında, basit, tutarlı ve hiyerarşik bir bütünlük oluşturmayan erdemlerin, iyiler arasındaki çatışmaların ve değerlerin çeşitliliğine ilişkin bir kabullenimdir.

MacIntyre'a göre sadece Atina toplumunu dikkate aldığımızda dahi erdemlerin bir bütünlük oluşturması zordur. Çünkü sadece bu alandaki değerler bile çatışmalar içermektedir.

Aristoteles'in çizdiği manzara nihayetinde bir ülküselleştirme ve niyeti de, söylenebileceği gibi, ahlaksal tutarlılığı ve bütünlüğü her zaman doruk noktaya çıkarmaktır. Bu nedenle, örneğin, erdemlerin bütünlüğü konusunu ele alırsak, farklı erdem ve zaafklar arasındaki ilişkilerde ayrıntıda meydana gelen farklılıklar hakkında söylemek zorunda olduğu şeylerin, iyi insan karakterinde erdemlerin birbirinden ayrılmazlığı ve bütünlüğüne dair çıkardığı sağlam sonuca benzer şekilde savunulamayacağı açıkça görülebilmektedir. Önceden de belirttiğim gibi, bu son eleştiriye karşı çıkmak oldukça zor. Yine de, Aristoteles'in, bu özel bağlamda, Aristoteles'in kendi açısından bile bakılsa, zorunlu gibi görünmeyen bu çıkarım üzerinde neden bu kadar ısrar etmiş olabileceğini sormakta fayda var gibi görünüyor (MacIntyre, 2001, s. 235).

Sonuç olarak MacIntyre; erdemlerin bütünsel olarak ele alınmasının hem erdemlerin anlaşılmasında hem de erdemlerin bir tür praksis olarak uygulanmasında sorunlara neden olacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte MacIntyre, Aristoteles'in bu bütünsellik fikrinin Platon'dan devralındığını ifade ederek eleştirilerini Platon üzerinden de yapmıştır (MacIntyre, 2001, s. 235).

4.4. Aristoteles ve Alasdair MacIntyre'ın Erdem Etiklerinin Çıkış Noktaları Açısından Değerlendirilmesi

Aristoteles felsefesinin temelinde ontoloji olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımla Aristoteles, bir şeyin ne'liğini öğrenmeyi istemektedir. Nitekim Aristoteles'in ontolojik yaklaşımı, bu türden bir durumun ilk örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bildiğimiz gibi Aristoteles düşüncesi praksis içermektedir. Bu doğrultuda *Nikomakhos'a Etik* adlı eserde de ontolojik yaklaşımın etkileri görülmektedir.

Aristoteles için eylemler dolaylı ya da doğrudan bir şekilde kendisi için istenen şeylere yönelmektedir. Ancak bu yönelmedeki olanaklar bütünü ise politik üzerinden değerlendirilmektedir. Mutluluk, önemli ve istenen bir kavram olsa da ne'liği belirli değildir. Aristoteles için artık bu kavramın ne'liğini ontolojik olarak ortaya koymak önem kazanmıştır. Nitekim Aristoteles'te bu kavram, yani *eudaimonia* ruhun erdeme göre eylemesidir. Ancak erdemin de ne olduğu fikri mutluluğun sağlanmasında öne çıkmaktadır. Bu kavramı da yine insanın ve mutluluğun ne'liği üzerinden ifade eden Aristoteles, ontolojik bir tutum sergilemiştir.

Kuçuradi (1997a, s. 160)'ye göre Aristoteles'in etik çalışması içindeki fikirlerin temelinde ontolojik çıkış noktaları bulunmaktadır. Bu doğrultuda insan ilişkileri de eylemler de öncelikle ne'liği üzerinden ele alınmaktadır. Gelinek noktada Aristoteles'in etik görüşlerinde; insanın eylemleri, erdemleri ve ruhla olan ontolojik bütünlüğü önem kazanmaktadır.

MacIntyre ise erdemler konusunu olabildiğince ne'lik konusundan uzak bir şekilde ele almıştır. Bu doğrultuda MacIntyre için iyi olan şey ile toplumsal olan birlikte değerlendirilmiştir. Çünkü MacIntyre'ın temel çıkış noktasını, insanların tarihsel ve toplumsal bir varlık olması teşkil etmektedir. Her ne kadar Aristoteles düşüncesinde de insanın siyasal bir varlık olması vurgulansa da, MacIntyre düşüncesinde bu kabuller ve değişimler karşımıza çıkar. Bu bağlamda MacIntyre, değişmez olan bir töz vs. gibi şeylere bağlı değildir.

MacIntyre'in bir diğerk çıkış noktasını ise ahlak felsefesinin toplumsal yaşam örüntülerinden oluştuğu gerçeği teşkil etmektedir. Bu doğrultuda MacIntyre, erdemlerin ne'liğini değil toplumsal olarak konumunu araştırmıştır. Nitekim Aristoteles'in erdemini ne'liğini insanın ne'liğinde aradığı yerde MacIntyre bu ne'liği daha çok toplumsal ve tarihsel alanlarda aramaktadır.

Sonuç olarak MacIntyre'in erdem teorisinde çıkış noktası yaptığı şey, Aristoteles'te olduğu gibi erdemlerin ontolojik genel-geçer olması değildir. Nitekim burada etik bir bütünden daha çok ahlak vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda erdem ahlakı da kültürel ve toplumsal olarak değişebilen bir niteliğe bürünmektedir. Bu sebeple erdem teorisinin yapılanmasında içinden çıkılan toplumun ve kültürün değerleri ve normları önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bir davranış örüntüsünün erdemli sayılmasında içinde bulunulan tarihsel ve toplumsal şartların da değeri vardır. Daha önce de belirtildiği üzere Aristoteles düşüncesinde ise bu yaklaşım esasına göre bir yapılanma söz konusu değildir.

Her ne kadar ahlak felsefesinin eyleme yönelik ilkelerinde birtakım evrensellikler aransa da birçok davranışın şartlar etrafında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda MacIntyre ve Aristoteles başka dönemlerin ve başka sorunların düşünürleridir. İçinde buldukları toplumsal durumlar da farklı olduğundan geliştirdikleri felsefelerin de farklılaşması anlaşılabilir görünmektedir. Ancak her iki düşünürün ayrıldıkları taraf, sadece yaşadıkları dönemin sorunlarının farklılaşması değil, ontolojik birtakım farklılıklardır.

SONUÇ

Erdem etiği bakımından MacIntyre ve Aristoteles'in görüşlerinin karşılaştırmalı bir şekilde incelendiği bu araştırmada; MacIntyre'nin Aristoteles sonrasında yaşaması sebebiyle onun görüşlerinden etkilendiği görülmektedir. Ancak bu etkilenme erdem öğretisi bakımından olmuştur. Nitekim MacIntyre kendi erdem öğretisinde toplumsal ve tarihsel olan dinamikleri dikkate alırken normatif bir tutum sergilememeye de dikkat etmiştir.

Aristoteles'in erdem öğretisindeki çıkış noktasını, ruh ve ontolojik görüşleri oluşturmaktadır. MacIntyre düşüncesinde ise erdemlerin insan davranışları üzerinden ne'liği değil "nasıl davranmamız ve ne yapmamız" gerektiği tartışılmıştır. Toplumsal ve kültürel yaşam biçimlerini önemseyen MacIntyre; erdem öğretisinde toplumsal ve tarihsel olan değişkenler bağlamında bir değerlendirme yapmaktadır. MacIntyre birçok açıdan Aristotelesçi olsa da erdemlere olgusal açıdan ya da ne'lik bakımından yaklaşmaması yönünden Aristoteles'ten ayrılmaktadır. MacIntyre kendi erdem öğretisini şekillendirirken hem kendi dönemini hem de modernitenin eleştirisini yapmıştır. Özellikle aydınlanma dönemi üzerinden tutarlı bir erdem öğretisinin geliştirilemediğini ifade eden MacIntyre; bu dönemdeki yaklaşımlarla da hesaplaşmak gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu eleştirel yaklaşım, MacIntyre'nin erdem yaklaşımlarına ve ahlak felsefelerine yansımaktadır. Nitekim MacIntyre'nin vurguladığı üzere, erdem de ahlak felsefesi de tarihsel ve toplumsal olarak temellendirilmelidir. Şu durumda kendi dönemindeki erdem öğretilerinin aydınlanma üzerinden eleştirisini yapması da tutarlı bir durum olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsallık vurgusunu gelenek üzerinden devam ettiren MacIntyre'nin erdem öğretisindeki toplumsal olan şey, gelenek üzerinden devam edegelen bir durumdur. Dolayısıyla erdem öğretisi bu bilgi üzerinden gelişmektedir. Bu toplumsallık ve tarihsellik vurgusunun ise erdem öğretisinin içinde değişimi de barındırdığı görülmektedir. MacIntyre bu değişimi erdem öğretisinin değiştirici gücü üzerinden - kendisini de- toplumsallığa bağlı bir şekilde ifade etmektedir. Bu dinamizm üzerinde ise, Aristoteles'in erdemlerinin bütünselliğini ve birbirlerine bağlanmasını

eleştirmektedir. Nitekim yukarıda da bahsettiğimiz üzere Aristoteles düşüncesinde karakter ve düşünce erdemleri ruha bağlı olarak ifade edilmektedir.

Günümüze gelindiğinde, erdem öğretisine yönelik araştırmaların devam ettiği görülmektedir. Bilindiği üzere ahlak felsefesi, hem felsefenin hem de güncel ve pratik hayatın en temel konularının başında gelmektedir. Bu doğrultuda hem MacIntyre düşüncesinde hem de Aristoteles düşüncesinde vurgulanan politik yapıların da erdem öğretisindeki praksisin gerçekleşmesindeki rolü öne çıkmaktadır.

Politik ve siyasal bir varlık olan insan, kendi başına bireysel bir erdeme bağlı olarak yaşayamamaktadır. MacIntyre bu yaklaşımları aşırı bireyci ve duygucu olmaları yönünden de eleştirmiştir. Bu bağlamda insanlar erdemlerini bireysel ve toplumsal anlamda geliştirmiş olsa da bu ahlaklılığı yansıtacak politik alanı da bulabilmelidir. Her iki düşünürün de öne çıkardığı bu praksis düşüncesi, çağdaş dönemdeki güncelliğini de korumaktadır. Dolayısıyla erdem ve ahlakın, içinde yaşadığımız siyasal ve toplumsal alandan soyutlanmış bir şekilde ele alınmaması gerekmektedir.

Erdemin toplumsallık içinde geliştiğini ifade eden MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi* adlı eserinde bu durumu Grekler üzerinden bir kere daha vurgulamıştır. Nitekim MacIntyre'a göre; Greklerin polisinde de geleneksel bir toplumda insan kendini yerleşik olan betimlemeler üzerinden tanımlamaktadır. Şu durumda MacIntyre için erdem de ahlak da içinde yaşadığımız toplumsal alanda soyutlanarak ele alınmamalıdır.

Toplumsal alan içinde gelişen ve var olan insanlar, kendilerini bu betimsel kümeler aracılığıyla tanımlamaktadır. Çünkü insan ancak toplumsal alanda bir başkasıyla karşı karşıya gelmektedir. Şu halde erdemlerin toplumsal alan içinde yapılanmasının aynı zamanda siyasal bir karşılığı da bulunmaktadır. Nitekim bir insanın kendi kendisini varoluşsal anlamda tanıması da başkasına bağlı olarak gelişmektedir. Bu bağlamda erdem ve etiğin toplumsal olması insanların var olan duruma göre ahlaki ilkeler geliştirebileceğini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda, erdem etiğinin bir tür praksisle birlikte var olması sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Diğer bir yandan ise MacIntyre için toplumsal düzen zorunlu bir

şekilde tesis edilmemektedir. Praksis toplumsal düzenin de farklılaşmasını sağlamaktadır. Toplumsal alan zorunlu yükümlülükler üzerinden tesis edilebilseydi, bu durum tüm toplumlar için sabit ve doğru olabilirdi. Ancak MacIntyre (2001: s.141)'a göre aslında birçok toplum için biz, bir bireyi şöyle şöyle yükümlülüklere veya ödevlere sahip bir birey olarak tarif etmeksizin, bırakın onun toplumsal rolünün tamamının tarifini, (bir reisin oğlu ya da bir Ortaçağ köylüsü ya da şöyle şöyle bir sınıfın veya ailenin mensubu olarak) bir bireyin minimal toplumsal kimliğinin bir tarifini bile veremeyiz.

MacIntyre aydınlanmanın getirdiği ahlaki ve toplumsal sorunların çözümünde de erdem yaklaşımının çözücü bir unsur olması gerekliliğini vurgular. Kendi etik anlayışını bu sorunların çözümü olarak bir reçete gibi sunan MacIntyre'in çıkış noktasının ise Aristoteles olduğu görülmüştür. Ancak bir kez daha belirtelim ki, MacIntyre'in etik görüşü Aristoteles'ten beslenmiş olsa da farklılıklar da barındırmaktadır. Bu farklılıklar, özellikle Aristoteles'in bir Antik Yunan düşünürü olarak sistem filozofu olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim tikellerden yola çıkan Aristoteles için yine de epistemolojik bilgi, tümelin bilgisi olarak öne çıkmaktadır. İşte bu tutum kavramsal anlamda değişimin ve dönüşümün değil, sabitliğin önemini ortaya koymaktadır. Oysa MacIntyre'a göre erdemler, hem topluluk hem de tarihsellikte birlikte dinamik bir süreci içermektedir. Bu bağlamda MacIntyre, Aristoteles'in erdemlerinin genel değil belirli bir toplum üzerine bina edildiğini söyler. Ancak buna rağmen bu felsefe içinde –etik özelinde- bir dinamizm söz konusu değildir.

İşte MacIntyre'in kendi erdem anlayışını bina ettiği yerin, bu statik olan konumu dinamikleştirilmesi olduğunu bilhassa belirtmemiz gerekmektedir. Nitekim bir erdem toplumsal ve tarihsel olması demek, aynı zamanda dinamik olması da demektir. Bu bağlamda MacIntyre'da toplum içindeki olumsuzluklar, değişen tutumlar erdemlerin sürekli olarak yeniden bina edilmesi adına önemlidir. Ancak MacIntyre, Aristotelesçi geleneğini de benimsemeye devam eder. Çünkü ona göre aydınlanma ile birlikte gelişmeye devam eden sorunların çözümlenmesinde yine Aristoteles'in etiğine dönmek gerekmektedir. Bununla birlikte, detaylarını yukarıda gördüğümüz üzere, MacIntyre kendi erdem yaklaşımında pratik, gelenek ve anlatı kavramlarını bilhassa öne çıkarmıştır.

MacIntyre'a göre çağdaş felsefe içinde erdem etiği için rasyonel zemini verecek olan şey, gelenektir. Ancak bu gelenek MacIntyre düşüncesinde Aristoteles'te farklı bir anlama bürünmüştür. Nitekim MacIntyre'a göre gelenek, toplumsallık ve tarihsellikte uyumlu olan bir gelenek olarak öne çıkmaktadır. Aristoteles düşüncesinde ise genel olarak Sokrates ve Platon'un hem ontolojik hem de epistemolojik izleri sürülmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda bu iki temel alanın (ontoloji-epistemoloji) yaklaşımları da aksiyolojik olan erdem fikrini etkilemiştir. Nitekim bu yaklaşım esası içinde, tarihsel olan bir bilgi zamansal olduğundan değişebilir de olması nedeniyle göreceli olarak ifade edilmiştir. Göreceli olan bir bilgi ise Aristoteles düşüncesinde kabul edilmemiştir. Göreceli olan bir bilgi türü kabul edilmiş olsa bile bu bilgi epistemik olarak sağlam bir bilgi türü olarak görülmemektedir. Dolayısıyla bu sağlam olmayan bilgi ise etik görüşün zeminini teşkil etmemiştir. Bununla birlikte bilginin evrensel geçerliğinin olmasının istenmesi, bu düşünce sistemini tümellere yönlendirmiştir. Etiğin temelleri de tarihsel deneyimden bağımsız bir yapı ile inşa edilmiştir.

MacIntyre'a gelindiğinde ise yine gelenek kavramına bağlı kalındığı görülmektedir. Ancak bu sistem içindeki gelenek kavramına yüklenen anlam farklılaşmıştır. Bu değişimin en önemli motivasyonunu ise felsefe düşüncesinde tikellerin öne çıkması teşkil etmiştir. Bununla birlikte değişimin de inşa edici bir unsur olması MacIntyre'ın etik görüşünü şekillendirmiştir. Dolayısıyla tarihsel deneyim Aristoteles'in tersine bir şekilde öne çıkmıştır.

Bununla birlikte etik görüşün, kendinde içsel bir tutarlılık veren objektif ilkeler de yine bu tarihsel deneyimden çıkmaktadır. Tarihsel bağlamın dikkate alınması demek, toplumsal olanın ve değişimin de dikkate alınması anlamına gelmektedir. Bu husus ise erdemlerin dinamik bir yapıda olmasını ve içsel pratiklerin önemini ortaya koymaktadır.

Tümelin etikte bir bilgi türü olarak öne çıkması Aristoteles'in hem evrensel olana gönderme yapmasına hem de belirlenmişliğe göndermeler yapmasına neden olmuştur. Bu durum, felsefenin mantıksal bir tutarlılık içinde gelişmesini gerektirmektedir. Ancak MacIntyre, modern bir etik sistemi inşa ederken tikelden

hareket ederek toplumsal ve tarihsel olanın değişkenliği üzerine bir erdem fikri inşa etmiştir. Bu doğrultuda MacIntyre, Aristoteles'in belirli bir insan görüşünü inşa ettiğini ifade etmektedir ve bunu eleştirmektedir.

Aristoteles düşüncesinde iyinin inşasında da evrensel bir nitelik kazanmasında da erekselci tutum etkili olmaktadır. Bu ereksellik, onun belirlenen bir şey olduğunu göstermektedir. Belirlenme ise Aristoteles düşüncesinde polis içinde olabilen bir şeydir. Bu bağlamda Platon'da da olduğu gibi Aristoteles düşüncesinde de etik görüş siyaset düşüncesinden bağımsız değildir. Bu durum praksisin yaşama alanı bulması için de önemlidir.

Praksisin politik alanda temsil edilmesi, Aristoteles sonrası dönemde sadece MacIntyre'in değil; diğer birçok düşünürün de etkilenmesini sağlamıştır. Nitekim etik olan pratiklerin uygulanması politik alanların da adil bir şekilde tesis edilmesini gerektirmektedir. Diğer türlü sağlıklı bir politik alan inşa edilmediği takdirde, etik tutumun sergilenmesi noktasında da sorunlar oluşacaktır. Bununla birlikte erdemlerin sosyal hayatı inşa etmesinin yolu da politik alandan geçmektedir. Etiğin politik alan üzerinden praksise sahip olması, her iki düşünürün de ortak bir alanı olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak MacIntyre, bu praksis bağlamında Aristoteles'i takip etmektedir. Ancak MacIntyre düşüncesinde gerek erdemlerin oluşması sürecinde gerekse de bu erdemlerin praksis olarak işleme alanı olan politik alanın oluşmasında toplumsallığın ve tarihsel dinamiğin etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda ilgili çağın ya da içinde bulunulan olumsal şartların, erdemlerin gelişmesinde rolü vardır. Polis fikri Aristoteles'te erdemlerin praksisi bağlamında öne çıkarken; MacIntyre'da bu durum dinamik bir sosyolojiye yaslanmaktadır. Bu dinamizmin savunulmasında ise Aristoteles'in erdemleri bütünsellik içinde ifade etmesi yer almaktadır. Nitekim Aristoteles'e göre erdemlerin bir bütünlük arz etmesi önemlidir. Ancak MacIntyre düşüncesinde erdemler bütünlük içinde ele alınmamalıdır. Çünkü insan değişken bir canlı olarak dinamik bir sosyoloji ve değişken bir psikoloji içindedir. Bununla birlikte MacIntyre'a göre insan hayatı da toplumsal hayatta çelişkiler barındırmaktadır. MacIntyre bu sabit erdem anlayışı üzerinden de Aristoteles'i eleştirmiştir. Çünkü bu

bütünlükçü ve sabit bakış, insan hayatındaki iniş çıkışların görülmesini engellemektedir.

Bu değişimin ve dinamizmin görülmesi MacIntyre'ın düşüncesinde çok önemlidir. Nitekim bu hususun fark edilmesi, erdemlerin çağdaş zamanlarda inşa edilmesi ve praksis olarak uygulanması açısından önemlidir. Bu bakımdan MacIntyre, Aristoteles'in teleoloji anlayışını eleştirmektedir. Bu teleolojinin metafizik bir biyoloji üzerinden ele alındığı için değişimi göremediğini vurgulayan MacIntyre; sosyal alanın değişim çerçevesinde görülmesini önemsemektedir. Çünkü erdemlerin nesnesi olan toplum değişken bir kurumsal yapıya sahiptir. Bu bağlamda erdemın kurucu olması içinse bu değişimin şifrelerini çözmesi gerekmektedir. Nitekim diğer türlü erdemın politik alanı inşa etmesi söz konusu olamamaktadır. Ancak değişimin görülmemesi ise Aristoteles düşüncesinin organik bir yapıda statik kalmasına neden olmaktadır. İşte MacIntyre'ın harekete geçirdiği felsefi tutum, bu değişim olmuştur.

Gelinen noktada MacIntyre, erdemlerin bütünselliğinin sadece Antik Yunan söz konusu olduğunda bile sorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü MacIntyre'a göre karakter ve düşünce erdemlerinin de bütünselliği söz konusu değildir. Bu erdemler MacIntyre'ın düşünce sisteminde iniş-çıkış barındıran hayatın içinde dinamik yapının bir parçası olmalıdır. MacIntyre'a göre erdemler, etik pratikleri ayakta tutan ve bu pratiklere içsel olan iyileri başarmamızı olanaklı kılmaktadır. Bununla birlikte hayat örüntüsü içinde karşılaşılan kötülük, tehlike, ayartma ve akıl çelmelerin üstesinden gelmemizi sağlamaktadır. Dolayısıyla etik tutumun içinde kötülük de iyilik de yer almaktadır. İşte MacIntyre, Aristoteles düşüncesini bu dinamizme entegre etmektedir. Neticede erdemler; değişken olanın, toplumsallığın ve tarihselliğın de bir parçası olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADUGİT, Y. (2013). *Etikte Akıl ve Duygu Çatışması Akılcı Perspektif*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- ANSCOMBE. (1958). "Modern Moral Philosophy," *Philosophy*, 33, No: 124. 1-19.
- ARİSTOTELES. (1975) *Politika*, (çev. Tuncay, M.). (1. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ARİSTOTELES, (2009). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. S. Babür). İstanbul: Bilgesu Yayınları.
- ARİSTOTELES, (2013). *Politika* (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- ARİSTOTELES. (2014). *Ruh Üzerine* (Peri Psukhês) (4. Baskı). (Çev. Z. Özcan). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- ARİSTOTELES. (2015). *Metafizik*, (çev. Y. Gurur SEV), (1. basım). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ARİSTOTELES. (2015a). *Eudemos'a Etik*. (Çev. S. Babür). İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- ARİSTOTELES. (2016). *Magna Moralia/Büyük Etik*, (Çev. Y.Gurur SEV), (1. Basım). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ARİSTOTELES. (2018). *Politika*, (Çev. Ö. Orhan), (1. baskı), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- ARSLAN A. (2009). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3, Aristoteles*, (2.baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ASTER, E. (2000). *İlkçağ ve Orta çağ Felsefe Tarihi*. (Çev. V. Okur). İstanbul: İm Yayınları.
- BAGCI, N. (2016). "MacIntyre'min Felsefesinde Ahlakın Kaynağı Problemi" *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı II*. 75-87.
- BALCI, E. N. (2016). "MacIntyre'min Modern Ahlak Eleştirisinde Seçimlerin Rasyonelitesi Sorunu: Kierkegaard Örneği". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15, 29, 211-244.
- BALCI, E. (2017). *Alasdair MacIntyre'in Modern Ahlak Eleştirisi ve Thomasçı-Aristotelesçi Ahlak Felsefesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- BOBONİCH, C. (2006). *Aristotle's Ethical Treatises*, *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics* içinde, (ed. Richard Kraut), Oxford, Blackwell Publishing, 13-36.
- CEVİZCİ, A. (2001). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Yayıncılık.
- CEVİZCİ, A. (2002). *Etiğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2014). *Etik Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2017). *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- CHRİSTMAN, J. (2002). *Social And Political Philosophy: A Contemporary Introduction*, Routledge, London And New York.

- COPLESTON F. (2013). *Aristoteles*, (Çev. A. Yardımlı), (3. baskı), İstanbul: İdea Yayınevi.
- ÇAĞLIYAN, E. A. (2019). Aristoteles Nikomakhos'a Etik: Ahlak ve Siyaset Üzerine Bir İnceleme. *Sine Filozofi*. 4, 8, 366-374.
- ÇÖTOK, T. (2011). *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ELMALI, O. (2006). "Liberal Bireyciliğin Ahlaksal Zayıflığına Bir Eleştiri: MacIntyre'in Toplumsal Erdem Anlayışı". *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- FİESER, J. "Ethics". <https://www.iep.utm.edu/ethics/> Erişim Tarihi: 25. 3. 2020.
- FRANKENA, W. (1998). *A Critique of Virtue Based Ethics*. (Edit. Louis P. POJMAN), Moral philosophy: A Reader, Cambridge: Hackett Publishing Company.
- GARCÍA. (2003). *Modernist Moral Philosophy And MacIntyrean Critics Alasdair MacIntyre*, (Ed.) Mark C. Murphy, Cambridge: Cambridge University Press.
- GÜRLER, S. (2004). *Alasdair MacIntyre'in adalet teorisinin analiz ve eleştirisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÜZEL, C. (2003). "Aristoteles'te Bilgi, Bilim, Bilgide Kesinlik". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 126-139.
- HELLER, A. (2006). *Bir Ahlak Kuramı*, (Çev. A. Yılmaz vd.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HORTON, J. and MENDUS, S. (1994). *After MacIntyre: Critical Perspectives on the Work of Alasdair MacIntyre*. Indiana: Notre Dame University Press.
- HURSTHOUSE, R. (2001). *On Virtue Ethics*. New York: Oxford University Press.
- HUTCHIN, R. M. (1982). *The Great Books of the Western World. Thomas Hobbes. Leviathan. Vol. 23*. Chicago: Chicago University Press.
- HÜNLER, S. Z. (1997). *İki Adalet Arasında*. Ankara: Vadi Yayınları.
- HÜNLER, S. Z. (2001). "Sunuş". (İçinde) Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Etik'in Kısa Tarihi Alasdair MacIntyre. İstanbul: Paradigma Yayınlar.
- KALA, M. E. (2015). *Erdem ve Ödev Ahlaklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KALAYCI, N. (2014). Daimon'dan Eudaimonia'ya: Aristoteles'te Mutluluk. *Aristoteles, Cogito, Yaz* (77), 257-274.
- KAPTAN, F. E. (2008). *Erdem Merkezli Bir Adalet Tasarımı Alasdair MacIntyre'in Görüşleri Bağlamında Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- KARADEMİR, F. (2018). Ahlak ve Etik Göstergelerinin Türkçedeki Sözlük Bilimsel Serüveni. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, sayı:9, (ss.1-32).
- KART, B. (2006). *Deontolojist ve Teleolojist Kuramlar İkileminde Erdem Etiği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KNIGHT, K. (2007). *Aristotelian Philosophy: Ethics and Politics from Aristotle to MacIntyre*. Cambridge: Polity Press.
- KUÇURADİ, İ. (1997). Approaches To Ethics, Approaches İn Ethics And The Idea of a Universal Ethics.
- KUÇURADİ, İ. (1997). *Çağın Olayları Arasında*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- KÜÇÜKALP, D. (2008). “Erdem Etiği ve Politika”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt XXVII 1, s. 71-83.
- LAERTİOS, D. (2002). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (Çev. C. Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- LİVAN, H. F. (2016). *Phronēsis: Aristoteles Düşüncesinde Etik Ve Politika İlişkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı.
- MACINTYRE, A. (1964). “Existentialism”, A Critical History of Western Philosophy, ed. D. J. O’ Connor, London: Free Press of Glencoe, 509-529.
- MACINTYRE, A. (1982). “Moral Arguments And Social Context. *The Journal Of Phiosophy*, 80: 590-591.
- MACINTYRE, A. (1984). *A Short History of Ethics*. London: Routledge ve Kegan Paul Press.
- MACINTYRE, A. (1984a). *After Virtue, A Study in Moral Theory*, Second Edition, Indiana: University of Notre Dame Press.
- MACINTYRE, A. (1990). *Three Rival Versions of Moral Enquiry: Encylopaedia, Genealogy, and Tradition*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- MACINTYRE, A. (1996). *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtue*. Illinois: Open Court.
- MACINTYRE, A. (1999). “Vatanseverlik Bir Erdem Midir?” (Çev. M. Tüzel). *Cogito, Yerli Malı Yurdun Malı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MACINTYRE, A. (2001). *Erdem Peşinde Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma*. (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MACINTYRE, A. (2001). *Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla Ethik'in Kısa Tarihi*. (Çev. Hakkı Hünler & Solmaz Zelyüt Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- MACINTYRE, A. (2003). *Whose Justice? Which Rationality?* Indiana: University of Notre Dame Press.
- MACINTYRE, A. (2006). *The Task Of Philosophy. Selected Essays, Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press.

- MACINTYRE, A. (2016). *Ethics in the Conflicts of Modernity: An Essay on Desire, Practical Reasoning, and Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1965). *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- MOLACI, M. (2018). "Aristoteles'in Etik Görüşü". *Medeniyet ve Toplum*. 2, 1, 37-57.
- MULHALL, S. ve SWIFT, A. (1992). *Liberals and Communitarians*. Oxford: Blackwell Publishing.
- MUTLU, B. (2018). "Alasdair MacIntyre'in Çağdaş Sorunlar Karşısında Yeni Aristotelesçiliği". *Kilikya Felsefe Dergisi* Sayı: 1, 39-63.
- MUTLUEL, O. (2012). "İslam Düşüncesinde Ahlaki Bir Kavram Olarak 'Ortayol'". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12, 20. 12: 239-253.
- OMAY, N. M. (2010). *Aristoteles'te İnsanın Nihai Amacı*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZCAN, M. (2011). *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- ÖZLEM, D. (2010). *Etik Ahlak Felsefesi*, (2. Baskı). İstanbul: Notos Kitapevi Yayınları.
- PENCE, G. (1993). "Virtue Theory", *A Companion to Ethics Blackwell Companions to Philosophy*, (ed. Peter Singer), Blackwell, Oxford.
- PIEPER, A. (2012). *Etiğe Giriş*. (çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- PLATON (1998). *Yasalar*, (çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- PLATON. (2019). *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- POJMAN, L. (1998). *Moral Philosophy: A Reader*. Hackett Publishing Company.
- POYRAZ, H. (2006). "Ahlakın Dikotomisi, İç Ahlak/Dış Ahlak", *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler* içinde (editörler: Yurdagül Mehmedoğlu, Ali Ulvi Mehmedoğlu). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- RACHELS (1999). *The Elements of Moral Philosophy*, McGraw Hill, New York.
- ROSS. (1930). *Aristotle*. Second Edition. Revised. Methuen & Co. Ltd. London.
- ROSS, D. (2011). *Aristoteles*, (Çev. A. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- SATICI, M. (2013). "Teori ve Pratik Arasında Aristoteles Üzerine". *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 6(2), 19-50.
- SLOTE, M. (1995). *From Morality to Virtue*, New York, Oxford University Press,
- SOLOMON, D. (2003). *MacIntyre and Contemporary Moral Philosophy*, MacIntyre Alasdair (Ed.) Mark C. Murphy, Cambridge: Cambridge University Press,
- SMİTH. (2004). *The Ethics of Aristotle*, (trans. J. A. Smith), "Introduction", Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- STATMAN, D. (1997). *Virtue Ethics: A Critical Reader*. Washington D.C.: George Town University Press.

- TÜRKSEVER, E. (2019). *Platon ve Aristoteles'te Erdem Kavramının Politik Açısından Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı.
- ULAŞ, S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, (Haz.) A.Baki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- ÜSKÜL, Z. Ö. (2003). *Bireyciliğe Tarihsel Bakış*. İstanbul: Büke Yayıncılık.
- WALLERSTEIN, I. (1996). *Tarihsel Kapitalizm*. (Çev. N. Alpay). İstanbul: Metis Yayınları.
- ZABCI, F. (2014). "Aristoteles: Yüce Bir Amaç Olarak Siyaset." *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Mine ÖĞÜTLÜ ELİBOL

Öğrenim Durumu : yüksek lisans

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Felsefe	Sakarya Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	Felsefe	Necmettin Erbakan Üniversitesi	2014
Doktora			

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Felsefe Öğretmeni	İstanbul/Bostancı	2018